

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Matea Šoštarić, Lucija Šutić i Antonija Vrdoljak

Subjektivna percepcija razvoda roditelja kao odrednica privrženosti
roditeljima i stavova prema razvodu

Zagreb, 2015.

Ovaj rad izrađen je na Odsjeku za psihologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu pod vodstvom dr. sc. Aleksandre Huić i doc. dr. sc. Margarete Jelić i predan je na natječaj za dodjelu Rektorove nagrade u akademskoj godini 2014./2015.

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
1.1. Razvod braka	1
1.1.1. Uzroci razvoda.....	2
1.1.2. Proces razvoda.....	2
1.1.3. Formalni razvod u Republici Hrvatskoj.....	3
1.1.4. Obitelj nakon razvoda	3
1.1.5. Kvaliteta razvoda i prilagodba djeteta na razvod	4
1.1.6. Posljedice razvoda na djecu	5
1.2. Stavovi prema razvodu	9
1.3. Privrženost obitelji.....	10
1.3.1. Razvoj privrženosti.....	11
1.3.2. Dimenzije i stilovi privrženosti	11
1.3.3. Vrste privrženosti	12
1.3.4. Privrženost obitelji i utjecaj razvoda braka roditelja	12
1.4. Cilj istraživanja	13
2. PROBLEMI RADA I HIPOTEZE	15
3. METODA.....	16
3.1. Sudionici	16
3.2. Instrumenti.....	16
3.3. Postupak	19
4. REZULTATI	20
4.1. Deskriptivni podaci	20
4.2. Razlike u privrženosti roditeljima i stavu prema razvodu s obzirom na procjenu stresnosti razvoda.....	24
4.3. Razlike u privrženosti roditeljima i stavu prema razvodu s obzirom na procjenu burnosti razvoda	25

4.4. Razlike u privrženosti roditeljima i stavu prema razvodu s obzirom na procjenu kvalitete odnosa roditelja nakon razvoda	26
5. RASPRAVA.....	27
6. OGRANIČENJA I BUDUĆA ISTRAŽIVANJA.....	30
7. DOPRINOS ISTRAŽIVANJA	31
8. ZAKLJUČAK.....	33
9. POPIS LITERATURE	34
10. SAŽETAK.....	40
11. SUMMARY.....	41
12. ZAHVALE	42
13. ŽIVOTOPISI	43

1. UVOD

Razvod je neugodno iskustvo s kojim se većina ljudi ne bi voljela osobno suočiti. Unatoč tome, Cherlin (2009; prema Cui, Fincham i Durtschi, 2010) procjenjuje kako danas svaki drugi brak završi razvodom. Mnogi će reći kako se taj trend javio tek nedavno, no ovaj je autor (1992; prema Demo i Ganong, 1994) utvrdio kako se, barem u SAD-u, broj razvoda počeo povećavati već sredinom 19. stoljeća te da je kontinuirano rastao sve do 1980-ih godina. Podaci Eurostata (2012; prema Amato, 2012) pak pokazuju kako u Europi taj rast sigurno postoji od 1960. do 2010. godine. Takav trend na Zapadu može se objasniti brojnim društvenim promjenama koje su se zbile u novijoj ljudskoj povijesti. Amato (2012) kao razloge navodi ravnopravnost žena i muškaraca do koje je došlo kada su žene počele zarađivati, sekularizaciju društva te pojavu individualizma. Iako je Republika Hrvatska jedna od bivših socijalističkih zemalja u kojima je porast razvedenih brakova najveći (Čudina-Obradović i Obradović, 2006), ona je među onim europskim državama koje imaju najnižu stopu razvoda (Amato, 2012). Prema podacima Državnog zavoda za statistiku (2014) u Hrvatskoj je 2012. godine na tisuću sklopljenih brakova razvedeno njih 278. Više od polovice, točnije 60% razvedenih brakova činili su oni s djecom, a u 83% slučajeva djeca su dodijeljena majci. Iz ovih podataka proizlazi kako sve više djece ima razvedene roditelje. S obzirom da se stručnjaci slažu kako djeca razvedenih roditelja proživljavaju brojne posljedice, autorice ovog istraživanja zanimalo je javljaju li se te posljedice u jednakoj mjeri kod sve djece ili postoje čimbenici koji dovode do razlika. Poznavanje tih čimbenika može pomoći stručnjacima da otkriju rizične i zaštitne čimbenike efekata razvoda po djecu.

1.1. Razvod braka

Čudina-Obradović i Obradović (2006) razvod definiraju kao krajnji oblik bračne nestabilnosti, odnosno dugotrajnog procesa ispunjenog problemima, a samim time i frustracijom i stresom. Pravno su pak razvod i bračna nestabilnost izjednačene. Naravno, moguće je da se roditelji razdvoje i bez formalnog razvoda, no takvo iskustvo je za djecu vjerojatno jednako teško (Delač, 2007). Razvod je, dakle, sve češći proces te kao takav on ima svoje uzroke, tijek i posljedice. Sve navedeno bit će detaljnije prikazano u nastavku teksta kako bi se stekao uvid u kontekst ovog istraživanja.

1.1.1. Uzroci razvoda

Do razvoda braka najvjerojatnije neće doći ako partneri percipiraju brak kvalitetnim. Način na koji žene percipiraju bračnu kvalitetu ovisi o muževom ponašanju i njegovoj otvorenosti te seksualnom zadovoljstvu, dok na način na koji muškarci percipiraju bračnu kvalitetu najviše utječu seksualno zadovoljstvo, izražavanje ljubavi i poštovanja te izostanak konflikta (Karney i Bradbury, 1995). Općenito će do razvoda vjerojatnije doći ako barem jednom partneru nisu ispunjena sva očekivanja, ako on smatra da postoje druge opcije koje su bolje i njemu dostupne te ukoliko osjeća potrebu za samoaktualizacijom (Demo i Ganong, 1994). Vjerojatnost razvoda povećavaju i rano stupanje u brak, predbračna trudnoća, niska razina obrazovanja koja je često povezana sa siromaštvom, prethodno iskustvo razvoda i odrastanje u obitelji razvedenih roditelja (Amato, 2010). Prijetnju braku predstavljaju i neuroticizam te sklonost depresiji barem jednog partnera (Amato, 2012), a zanimljivo je da su istraživanja pokazala kako do razvoda može dovesti i problematičan odnos jednog partnera i roditelja drugog, primjerice snahe i svekrve (prema Čudina-Obradović i Obradović, 2006).

Razvod češće pokreću žene, a pritom kao razlog najčešće navode osobnost svoga muža koja se može i ne mora previše razlikovati od njihove osobnosti, muževu prečesto izbivanje iz kuće i/ili konzumacija alkohola, ljubomora te tjelesno zlostavljanje njih i/ili djece (Amato, 2012; Čudina-Obradović i Obradović, 2006). Tjelesno zlostavljanje je, uz preljub, jedan od najčešćih uzroka razvoda braka (Čudina-Obradović i Obradović, 2006), no treba naglasiti kako preljub rezultira razvodom samo ako je povrijeđeni supružnik općenito nezadovoljan brakom, a dovoljno privlačan da bi lako našao novog partnera (Shackelford i Buss, 1997; prema Čudina-Obradović i Obradović, 2006). I muškarci često navode preljub kao razlog zbog kojeg su se odlučili na razvod, no ne navode samo njega – tu su i seksualna neusklađenost, ženino neracionalno trošenje te odnosi s njezinom obitelji (Amato i Rogers, 1997).

1.1.2. Proces razvoda

Mnogi razvod smatraju samo jednim u nizu životnih događaja, no Buljan Flander, Jelić Tuščić i Matešković (2014) navode kako razvod nije izolirani događaj, već proces, i to nepredvidljiv proces koji započinje i prije nego što se roditelji razvoje, a može trajati još godinama nakon toga. Gledano iz perspektive roditelja, razvod se odvija u pet faza (Duck 1992; prema Čudina-Obradović i Obradović, 2006). Čitav proces započinje fazom emocionalnog raskida u kojoj se barem jedan partner počinje emocionalno udaljavati. Zbog toga u drugoj, intrapsihičkoj fazi taj partner primjećuje mane onog drugog koje dotad nije

vidio pa ih iznosi u obliku kritike. Partner kojega se kritizira u dijadnoj ili bračnoj fazi postaje svjestan situacije što dovodi do rasprave. Ukoliko partneri ne riješe nesuglasice, ulaze u četvrtu ili društvenu fazu u kojoj se obitelji i prijateljima spominje mogućnost razvoda, a do odluke o njemu dolazi u posljednjoj fazi, fazi bračnog sprovoda. Sam prekid braka može se odviti na više načina – jedan partner može napustiti drugog i čitavu obitelj te više ne održavati kontakt s njima, partneri mogu donijeti zajedničku odluku o raskidu braka, može doći do formalnog razvoda, a ponekad i do poništenja braka (Williams, Sawyer i Wahlstrom, 2012).

Iz dječje perspektive razvod se odvija u tri faze (Wallerstein, 1983; prema Strong i Cohen, 2013). Početna faza nastupa čim roditelji obavijeste djecu o svojoj odluci da se razvode zbog čega je ova faza vrlo stresna. Djeca su često tužna, a ponekad i agresivna pa ni konflikti nisu rijetkost. U prosjeku godinu dana nakon razvoda djeca ulaze u prijelaznu fazu u kojoj se počinju smirivati i prihvaćati razvod. Dvije do tri godine nakon toga, u fazi restabilizacije, formira se nova obitelj. Njezina struktura može biti različita, a detaljnije će biti prikazana u potpoglavlju *Obitelj nakon razvoda*.

1.1.3. Formalni razvod u Republici Hrvatskoj

Prema Obiteljskom zakonu Republike Hrvatske (2014) do razvoda braka dolazi odlukom suda, a na prijedlog obaju partnera ili tužbom jednog od njih. Da bi sud donio takvu odluku u slučaju kada samo jedan od partnera traži razvod, odnosi u braku moraju biti teško i trajno poremećeni ili je bračna zajednica trebala završiti prije minimalno godinu dana. Ukoliko par ima maloljetno dijete (ili više njih), dužni su se prije samog razvoda dogovoriti o tome s kime će dijete živjeti, kako će biti uzdržavano te kako će ostvarivati osobne odnose s onim roditeljem s kojim neće živjeti. Osobni odnosi ostvaruju se susretima s djetetom, ali i korištenjem različitih sredstava komunikacije. Roditelji i nakon razvoda trebaju zajednički skrbiti o maloljetnoj djeci, odnosno ravnopravno i sporazumno brinuti o djetetovom zdravlju, odgoju i obrazovanju, pri čemu svakodnevne odluke vezane uz život djeteta mogu donositi samostalno. Sud može roditelju oduzeti skrb, no taj roditelj i dalje ima pravo viđati dijete i donositi svakodnevne odluke te, iako ne sudjeluje u donošenju važnih odluka, ima pravo biti obaviješten o njima.

1.1.4. Obitelj nakon razvoda

Dvoroditeljska obitelj s dva biološka roditelja predstavlja najpovoljnije okruženje za djetetov kognitivni, emocionalni i društveni razvoj. Razvodom braka između roditelja ta se obitelj raspada, a nastaje jednoroditeljska obitelj. U njoj majka i otac mogu biti ravnopravni

tako da zapravo postoje dvije jednoroditeljske obitelji, majka može biti glava obitelji, a otac samo održavati kontakt s djecom ili obrnuto. Moguće je i da jedan roditelj bude glava obitelji, a da drugi roditelj ne održava nikakav kontakt (Čudina-Obradović i Obradović, 2006). U takvim, jednoroditeljskim obiteljima nisu rijetki financijski problemi ili problemi s odgojem pa se roditelji, koji su uz sve još i usamljeni, često odluče stupiti u novi brak (Williams i sur., 2012). Novim brakom nastaje dvoroditeljska obitelj s majkom i poočimom ili dvoroditeljska obitelj s ocem i pomajkom (Čudina-Obradović i Obradović, 2006). U takvoj obitelji članovi nisu sigurni u svoju ulogu te su nepovjerljivi pa su odnosi složeni (Williams i sur., 2012). Osim toga, djeca mogu osjećati manjak bliskosti (Kennedy, 1985; prema Williams i sur., 2012), biti depresivnija u mlađoj dobi (Hanson, McLanahan i Thomson, 1996) i agresivnija u adolescenciji (Jay, Freisthler i Svare, 2004) te u prosjeku ostvarivati slabiji školski uspjeh (Bogensneider, 1997). S druge strane, ako se nova obitelj uspješno formira, djeca dobivaju nove modele na koje se mogu ugledati, a često i nove rođake te postaju fleksibilna (Williams i sur., 2012). Ono što predstavlja problem je činjenica da je razvod drugog ili trećeg braka vjerojatniji nego razvod prvog braka (Williams i sur., 2012) pa su djeca u opasnosti da ponovno prožive tako stresno razdoblje. Razlog tomu mogao bi ležati u činjenici da razvedeni imaju statistički značajno pozitivniji stav prema razvodu (Hatemi, McDermott i Eaves, 2015) što znači da su skloniji razvodom rješavati bračne probleme.

1.1.5. Kvaliteta razvoda i prilagodba djeteta na razvod

Uspješnost djetetove prilagodbe na razvod roditelja jednim dijelom ovisi o tome kakav odnos roditelji održavaju nakon razdvajanja (Buljan Flander i sur., 2014). Ahrons (1981) je stoga provela istraživanje među razvedenim parovima čija su djeca nastavila živjeti s majkom te postavila niz pitanja o međusobnoj komunikaciji roditelja – koliko je česta, kakav je njezin sadržaj te u kojoj se mjeri odnosi, odnosno ne odnosi na djecu. Rezultati su pokazali kako 85% bivših supružnika na neki način održava kontakt, 50% njih zajednički odlučuje o pitanjima vezanima uz dijete, a čak trećina njih i dalje provodi zajedničke obiteljske trenutke. Kasnije je Ahrons (1995; prema Buljan Flander i sur., 2014) razvrstala razvedene roditelje u četiri skupine i to s obzirom na njihovu međusobnu interakciju i kvalitetu komunikacije. Kooperativni kolege tako održavaju umjerenu kompleksnu komunikaciju, a obuhvaćali su jednu trećinu uzorka; savršeni prijatelji održavaju prijateljski odnos; ljutiti suradnici povremeno komuniciraju, a u svoje sukobe uključuju sve članove obitelji; bijesni protivnici svojim izuzetno burnim odnosom uništavaju život svim članovima obitelji. Općenitije,

kooperativni kolege i savršeni prijatelji predstavljaju „dobar“ razvod, dok ljutiti suradnici i bijesni protivnici predstavljaju „loš“ razvod.

Istraživanja koja su se dosad bavila kvalitetom razvoda braka pristupala su problemu iz perspektive roditelja koji su razvedeni. Kako komunikacija i trajni sukobi utječu na psihološko funkcioniranje djeteta (Ivanković, 2008), pomalo čudi da kvaliteta razvoda nije češće istraživana iz perspektive djece čiji su roditelji razvedeni. Upravo su to autorice odlučile učiniti u ovom istraživanju.

1.1.6. Posljedice razvoda na djecu

Zadnjih nekoliko desetljeća prevladavalo je mišljenje da je razvod samo prolazna kratkotrajna kriza nakon koje se svi članovi obitelji ubrzo vraćaju svom normalnom funkcioniranju (Wallerstein i Blakeslee, 1987/1988), no novijim istraživačkim nalazima pokazalo se da to stajalište nije bilo ispravno i da brak, iako je poništen od strane suda, može još dugo potrajati psihološki te svakako imati posljedice dugoročne prirode. I dok krajem 20. stoljeća stručnjaci još uvijek nisu bili složni oko toga utječe li razvod roditelja na dobrobit i prilagodbu djece (Woodhead, Barnes, Miell i Oates, 1995), danas je općeprihvaćeno da razvod djeluje jednako negativno na djecu različite dobi (Amato, 2001). Naime, razvod uzrokuje kratkoročne i dugoročne posljedice za cijelu obitelj, a naglasak se stavlja na psihosocijalne, ponašajne, zdravstvene i školske poteškoće (Buljan Flander i sur., 2014).

Iako su posljedice razvoda na djecu uglavnom negativne prirode, one uvelike ovise o tome jesu li djeca razvodom roditelja maknuta iz nepovoljne ili iz podržavajuće okoline (Amato, 2010) te samim time hoće li osjetiti olakšanje i dugoročno profitirati ili pak doživjeti niz poteškoća (Martinčić, 2005). Osim toga, postoje utjecaji koji otežavaju ili olakšavaju dječju prilagodbu na razvod, poput angažiranosti roditelja i prisutnosti roditeljske potpore, ekonomskih poteškoća i životnog standarda, sukoba među roditeljima, promjena škole ili mjesta stanovanja, spola i dobi djeteta, itd. (Čudina-Obradović i Obradović, 2006). Iako se većina djece razvedenih roditelja razvije u dobro prilagođene ljude (Delač, 2007), Amato i Keith (1991) navode kako ta djeca ipak pokazuju nešto niži stupanj psihološke dobrobiti nego djeca nerazvedenih roditelja. Mnogi aspekti posljedica razvoda, poput organizacije života i mjesta boravka djeteta nakon razvoda, roditeljske manipulacije djecom, stajališta o tome što razvod čini „dobrim“ ili „lošim“, itd., i dalje su poprilično neistraženi, a najveći je problem što roditelji i kreatori politika ne traže stajališta i stavove djece te samim time nisu upoznati s dječjom percepcijom razvoda (Fabricius, 2003).

Procjenjuje se da je razvod jedno od najstresnijih životnih iskustava zbog kojeg djeca imaju emocionalne probleme. Prva reakcija djece jest šok i zaprepaštenje čiji intenzitet uvelike ovisi o njihovoj informiranosti o obiteljskoj situaciji i načinu na koji saznaju odluku o razvodu. Slijede negiranje, osjećaj bijesa, nadanja da će roditelji ponovno biti zajedno ako djeca budu dobra, depresija i konačno prihvaćanje situacije (Čudina-Obradović i Obradović, 2006). Također, djeca se mogu slabije koncentrirati te automatski imati slabiji školski uspjeh, imaju niže samopoštovanje, samopouzdanje i samokontrolu, osjećaju krivnju, tugu, gnjev, ugroženost, ljutnju i tjeskobu (Dacey i Kenney, 1994), impulzivnija su i agresivnija, češće konzumiraju alkohol i opijate i sklona su delinkventnim ponašanjima (Kasen, Cohen, Brook i Hartmark, 1996), imaju više zdravstvenih i psihičkih poteškoća, poput anksioznog poremećaja i psihogenih tegoba (Chase-Lansdale, Cherlin i Kiernan, 1995) te kod njih često dolazi do izoliranja, povlačenja, regresije i pojavljivanja nezrelih ponašanja (Strong i Cohen, 2013). Čavarović-Gabor (2008) navodi kako djeca mogu osjećati i strah od napuštanja, uznemirenost, usamljenost, zabrinutost za funkcioniranje roditelja, odbačenost, nepovjerenje i sukob lojalnosti. Zanimljivo je da djeca razvedenih roditelja sebe procjenjuju kao emocionalno loše prilagođenu i s izraženijim negativnim osobinama ličnosti (Block, Block i Gjerde, 1986). Osim u već spomenutom slabijem školskom uspjehu, problemi s kognitivnim razvojem djece razvedenih roditelja očituju se i u ranijem napuštanju škole i manjoj vjerojatnosti odlaska na fakultet, a kasnije i nemogućnošću zapošljavanja i nižom plaćom, što je prvotno uzrokovano lošom socioekonomskom situacijom skrbnika (Čudina-Obradović i Obradović, 2006). Razvod roditelja utječe i na slabljenje motivacije djeteta za uspjehom (Amato, 2000).

Wallerstein i Blakeslee (1987/1988) naglašavaju kako se 20% očeva i 25% majki još 10 godina nakon razvoda i dalje nosi s nekim emocionalnim i psihološkim problemima što utječe na odnose s drugim osobama u njihovoj okolini. Prediktori dječje prilagodbe na razvod, ali i funkcioniranja čitave obitelji u novonastaloj situaciji, jesu odnos djeteta s roditeljima (Phares i Lum, 1996), ali i međusobni odnos roditelja nakon razvoda (Ahrons, 1981). Ono što se djetetu najčešće događa jest izloženost roditeljskoj potresenosti i slabijem roditeljskom funkcioniranju, dijete se mora nositi s novim ljubavnim vezama i brakovima roditelja, provodi manje vremena s roditeljima, a smanjena je i djelotvornost odgoja (Sandler, Wolchik i Braver, 1991). Roditelji djeci pružaju manje pažnje, topline, privrženosti, potpore, tolerancije, kontrole i nadzora (Simons, 1996; prema Bradbury i Karney, 2010). Sve to pridonosi smanjenoj kvaliteti odnosa između roditelja, ali i djeteta s roditeljima. Djeca mogu osjećati da su uhvaćena u središte sukoba ukoliko postoje pojačane razmirice među roditeljima koje

moгу prerasti u visokokonfliktni odnos, a djetetovo prilagođavanje u takvom okruženju je uvelike usporeno jer osjeća kako mora „birati strane“ (Buchanan, Maccoby i Dornbusch, 1996). To u konačnici dovodi do manje bliskosti s roditeljima u odrasloj dobi (Sobolewski i Amato, 2007). Česta pojava je roditeljsko manipuliranje djetetom tijekom kojeg roditelj namjerno potkopava odnos djeteta i drugog roditelja (Baker i Ben-Ami, 2011), što dovodi do percepcije nevoljenosti djeteta, nepovjerenja, niskog samopouzdanja, psihičkih poteškoća i psihogenih smetnji, kasnijih problema u intimnim odnosima te povećane vjerojatnosti da i sami postanu manipulirajući roditelji.

Djeca nakon razvoda najčešće ostaju s majkom koja je u pravilu autoritativni roditelj, ali odnos dijete-majka je najčešće prijateljske prirode (Klarin, 2006). S druge strane, dolazi do slabije emocionalne povezanosti i rjeđeg viđanja oca (Kurtz, 1994). Zanimljivo je da djeca smatraju kako ih očevi žele viđati više nego što to podupiru njihove majke (Fabricius i Hall, 2000; Fabricius, 2003), dok je šokantan podatak da 50% očeva ne podupire niti viđa djecu nakon razvoda, a čak dvije trećine očeva troši više sredstava na svoje automobile nego na vlastitu djecu (Kitson i Holmes, 1992; prema Williams i sur., 2012). Amato i Booth (1997) navode kako si članovi obitelji nakon razvoda manje pomažu, manje se podupiru i osjećaju manje obaveza jedni prema drugima, no Sheehan, Darlington, Noller i Feeney (2004) tvrde kako braća i sestre postaju afektivno intenzivnije i bliže povezana.

Intuitivno je da djeca osjećaju dugoročni strah od napuštanja, koji se očituje i u privrženosti te romantičnim i prijateljskim odnosima u odrasloj dobi. Tome je tako jer obiteljske veze smatraju neuništivima, a kako razvod pokazuje suprotno, djeci je teško shvatiti koje veze u životu opstaju (Burgoyne, Ormrod i Richards, 1987). Djeca razvedenih roditelja su u pravilu zahtjevna, kritična i nezadovoljna u odnosima, ranije napuštaju roditeljski dom, ranije kohabitiraju, sklonija su u mlađoj dobi stupiti u spolne odnose i imati djecu (Kiernan, 1992; prema Fine, 2000), manje idilično gledaju na romantične odnose, često se boje da će biti ostavljena i da će se njihove romantične veze prekinuti te imaju manju želju za dugotrajnijim romantičnim odnosima (Sassler, Cunningham i Lichter, 2009; prema Cui i sur., 2010). Također, imaju probleme u komunikaciji s partnerom, češće pokazuju negativne emocije i ne pružaju potporu, treba im dulje da odluče žele li ući u vezu ili sklopiti brak te izjavljuju o manjem bračnom zadovoljstvu i bračnoj kvaliteti (Amato, 2000). Ipak, neka istraživanja pokazuju da djeca razvedenih roditelja ranije stupaju u brak (Bradbury i Karney, 2010). Zanimljiv je podatak da je manje vjerojatno da će djeca koja su proživjela razvod roditelja svojevoljno postati samohrani roditelji (Amato i Keith, 1991), kao i da 40% odraslih

osoba kojima su roditelji razvedeni stupi u brak, u usporedbi s 81% osoba iste dobi kojima roditelji nisu razvedeni (Wallerstein, 1971; prema Williams i sur., 2012). Amato (1996) navodi kako postoji povezanost između godina koliko je dijete imalo kada su se roditelji razveli i vjerojatnosti da se ono razvede, kao i da su djeca razvedenih roditelja u odrasloj dobi sklonija razvodu vlastitog braka kao rješenju problema u bračnoj zajednici, uz vjerojatnost od 70% da će se to dogoditi (Bumpass, Martin i Sweet, 1991).

Razvod roditelja utječe na socijalne vještine i socijalnu kompetenciju djece te broj i kvalitetu njihovih prijateljskih odnosa (Jones, 1992; prema Fine, 2000). Djeca su podložnija pritisku vršnjaka i češće se u društvu ponašaju neprimjereno (Amato, 2001; Klarin, 2006), manje su društvena i provode manje vremena s prijateljima (Kinard i Reinherz, 1986; prema Čudina-Obradović i Obradović, 2006). Djeca razvedenih roditelja su često uznemirena ako ih prijatelji ispituju o njihovim roditeljima (Kurdek i Berg, 1987), a nekada i govore da se roditelji uopće nisu razveli (Runyon i Jackson, 1987/1988). Također, osjećaju se manje prihvaćeno od strane vršnjaka, smatraju se manje popularnima, osjećaju sram i nerazumijevanje te primjećuju izrugivanje (Kurtz, 1994).

Klarin (2006) navodi kako postoje određene rodne razlike u prilagodbi na roditeljski razvod braka. Naime, dječaci pokazuju težu prilagodbu, vjerojatno zbog toga što im je skrbnik nakon razvoda najčešće majka pa je njihova socijalizacija identiteta i uloga uvelike otežana (Čudina-Obradović i Obradović, 2006). Dječaci su skloniji eksternaliziranim problemima poput prkosa, agresije i delinkvencije, dok su djevojčice sklonije internaliziranim problemima poput depresije i anksioznosti (Kerig, 1998). Iako se djevojčice nešto uspješnije prilagođavaju, u mlađoj odrasloj dobi su kod njih ipak vidljivi određeni problemi što se naziva „zakašnjelim učinkom“ (eng. *sleeper effect*). Zanimljivo je da, ako se roditelji razvedu u adolescentskom razdoblju, rodni razlika u prilagodbi nema (Amato, 2010). Nalazi na hrvatskom uzorku djece razvedenih roditelja pokazali su da je prilagodba djevojčica uspješnija (Hromatko, Tadinac i Jelić, 2007; prema Ivanković, 2008) i da su one manje sklone delinkventnom ponašanju (Brajša-Žganec, Raboteg-Šarić i Glavak, 2002).

Pozitivni efekti razvoda za roditelje su povećano samopoštovanje, osobni rast i razvoj, olakšanje, povećana bliskost s djecom i osjećaj kompetentnosti (Buehler i Langenbrunner, 1987; prema Williams i sur., 2012). Dječja prilagodba na razvod može biti olakšana ukoliko postoje pozitivne interakcije i suradnički odnos roditelja (Amato, Kane i James, 2011), ukoliko je dijete jako blisko barem s jednim roditeljem i osjeća se uključenim u situaciju i voljenim (Emery, 1988; prema Demo i Ganong, 1994), ako roditelji potiču razgovor o

problemima s djetetom i posvete mu više vremena (Delač, 2007), ako objasne djetetu da nije krivo za razvod, prepoznaju njegove emocije, pruže mu podršku, ne daju mu lažne nade da će ponovno biti zajedno, postavljaju granice te ostvare sigurnu, konzistentnu i kontinuiranu okolinu (Williams i sur., 2012). Nije rijetkost da djeca nakon razvoda osjećaju olakšanje, budu zrelija, kreativnija i osjetljivija na međuljudske odnose (Wallerstein i Kelly, 1980; prema Runyon i Jackson, 1987/1988) te imaju pozitivni, ravnopravni, prijateljski i povjerljiv odnos sa skrbnikom (Rajić Stojanović, 2009).

Razvod braka roditelja može na različite načine utjecati na dijete. Na temelju djetetove perspektive posljedica tog procesa moguće je kategorizirati razvod braka kao manje ili više stresan i manje ili više buran te doživljaj kvalitete odnosa roditelja nakon braka, kao manje ili više kvalitetan pa na temelju ove kategorizacije dalje istraživati s kojim psihološkim procesima i individualnim razlikama je ta percepcija povezana.

1.2. Stavovi prema razvodu

Stav je stabilan i relativno trajan način vrednovanja objekta, koji može biti osoba, predmet ili pojava (Colman, 2003). Iako je relativno trajan, stav se može promijeniti pod utjecajem mišljenja stručnjaka ili osobnog iskustva (Hardy, 1957). U teoriji stav čine afektivna komponenta, odnosno osjećaji prema objektu, kognitivna komponenta, odnosno uvjerenja o objektu, te konativna komponenta, odnosno ponašanje prema objektu. U stvarnosti je moguće imati stav bez konativne komponente jer se s nekim objektima svojih stavova ljudi nikada ne susretnu (Colman, 2003). Važno je naglasiti da se stavovi stječu socijalizacijom (Petz, 1992).

Stavovi prema romantičnim vezama utječu na ponašanje u njima (Karney i Bradbury, 1995), a dio shema o romantičnim vezama su i stavovi prema razvodu (Riggio i Weiser, 2008). Stavovi prema razvodu jednim su dijelom nasljeđeni (Bouchard i McGue, 2003; prema Hatemi i sur., 2015), a jednim dijelom pod utjecajem osobnih iskustava, kakvo je i razvod roditelja (Amato, 2010). Većina istraživanja pokazuje kako djeca razvedenih roditelja imaju pozitivnije stavove prema razvodu, vjerojatno jer ga smatraju dobrim rješenjem velikih bračnih problema (Amato, 1996). Osim osobnih iskustava, na stavove prema razvodu utječu i religioznost i obrazovanje. Tako osobe koje se procjenjuju više religioznima imaju negativnije stavove prema razvodu (Sullivan, 2001), baš kao i studenti, za koje se smatra da imaju tako tradicionalne stavove zbog bolje upućenosti u posljedice razvoda (Martin i Parashar, 2003; prema Delač, 2007). Stavovi prema razvodu negativno su povezani sa stavovima prema braku

(Schwartz, 1995; prema Delač, 2007). Dosadašnja istraživanja o stavovima prema braku ne pokazuju jasnu razliku između djece razvedenih i nerazvedenih roditelja (Delač, 2007).

Delač (2007) je na uzorku karlovačkih srednjoškolaca ispitivala razliku s obzirom na stavove prema razvodu između djece razvedenih roditelja, djece iz dobro funkcionirajućih brakova i djece iz loše funkcionirajućih brakova. Pokazalo se da djeca razvedenih roditelja i djeca iz loše funkcionirajućih obitelji imaju podjednako pozitivan stav, za razliku od djece iz loše funkcionirajućih obitelji čiji je stav negativniji. Uz to se pokazalo da negativniji stav prema razvodu imaju mladići i osobe koje žive u ruralnim područjima. No, njezin je uzorak bio relativno homogen te se nije bavila procjenom kvalitete odnosa roditelja nakon razvoda. Zbog toga su važna daljnja istraživanja koja bi razmatrala taj problem. Autorice ovog istraživanja odlučile su ispitati stavove o razvodu na heterogenijem uzorku. Osim toga, smatraju kako bi moguće razlike između djece koja razvod roditelja percipiraju manje ili više kvalitetnim mogle pridonijeti boljem razumijevanju stavova prema razvodu.

1.3. Privrženost obitelji

Razvod braka roditelja te niska kvaliteta njihovog odnosa mogu imati kratkoročne i dugoročne posljedice na privrženost djece. Privrženost je emocionalna veza s osobama koje su pojedincu značajne, a karakterizirana je željom za održavanjem bliskosti te ugodom za vrijeme kontakta i interakcije (Berk, 2008). Ona motivira pojedinca na obnavljanje veze ukoliko je ona ometena te na traženje osoba koje predstavljaju objekte privrženosti u situacijama koje izazivaju anksioznost, stres ili su na bilo koji način ugrožavajuće (Bradbury i Karney, 2010). Danas najutjecajniju, etološku teoriju privrženosti iznio je John Bowlby (1969). Prema njoj, dojenčad razvija privrženost prema barem jednoj osobi koja o njoj brine, a rana iskustva djeteta s objektom privrženosti utječu na njegov daljnji emocionalni i socijalni razvoj. Pojedinci kojima je dijete privrženo imaju svoju funkciju – omogućuju optimalan razvoj. Oni služe za održavanje fizičke i psihičke bliskosti, ali i kao sigurno utočište, odnosno osoba kojoj se dijete može obratiti za utjehu u trenucima uznemirenosti, te kao sigurna baza, polazište za istraživanje i uključivanje u ponašanja koja nisu povezana s privrženosti (Fletcher, Simpson, Campbell i Overall, 2013). Djeca se najčešće emocionalno vežu za majku, ali privrženost se stvara i prema ostalim članovima obitelji, što je izrazito važno ukoliko postoje problemi u odnosu s majkom (Colin, 1996; prema Klarin, 2006). Kvaliteta privrženosti oca i djeteta također ima velik utjecaj na djetetov razvoj, a on igrom može

povoljno djelovati na socijalizaciju, emocionalnost i intelekt djeteta (Jaffee, Moffitt, Caspi i Taylor, 2003).

1.3.1. Razvoj privrženosti

Na temelju ranih iskustava sa skrbnicima, djeca stvaraju unutarnju reprezentaciju tog odnosa. Dostupnost roditelja i njihovo primjećivanje potreba djece dovodi do sigurne emocionalne povezanosti te potiče zdrav i neovisan razvoj djeteta. Nasuprot tome, nedostupnost i neosjetljivost roditelja uvelike utječe na formiranje osjećaja nesigurnosti, ali i izrazito negativnih osjećaja povezanih s odnosom prema roditelju. Djeca s takvim iskustvima često percipiraju odbacivanje od strane roditelja te prema njima iskazuju ljutnju (Fabricius, 2003). Kvaliteta povezanosti, zajedno s iskustvima iz različitih bliskih odnosa tijekom čitavog života, služi kao radni model, odnosno predstavlja skup očekivanja o dostupnosti objekta privrženosti i polazište je za ponašanja u različitim situacijama (Bretherton, 1992).

Privrženost u odrasloj dobi ovisi o kvaliteti privrženosti u djetinjstvu. Ipak, ona nije njome strogo određena, već se pod utjecajem učenja i iskustva može mijenjati tijekom života (Colin, 1996; prema Klarin, 2006). Zato je opravdano pretpostaviti da bi veliki životni događaji mogli utjecati na privrženost djece u odrasloj dobi. Budući da se razvod braka roditelja svakako smatra velikim događajem u životu djeteta, postoji potreba za proučavanjem njegove povezanosti s oblikom privrženosti koji se razvio kod osoba čiji su roditelji razvedeni.

1.3.2. Dimenzije i stilovi privrženosti

Privrženost se može opisati pomoću dviju dimenzija: anksioznosti i izbjegavanja. Anksioznost označava strah od napuštanja ili odbijanja. Osobe koje su visoko na ovoj dimenziji traže više bliskosti i veću sigurnost u odnosima s drugima, ali se ujedno boje njihovog odbijanja i napuštanja. Karakterizira ih negativno mišljenje o sebi, sumnja te lako uzrujavanje u bliskim odnosima (Mikulincer i Shaver, 2003; prema Fletcher i sur., 2013). Izbjegavanje se pak odnosi na doživljavanje neugode uzrokovano bliskošću (Kamenov, Jelić i Lotar Rihtarić, 2014). Visok rezultat na dimenziji izbjegavanja imaju ljudi kojima emocionalna bliskost uzrokuje uznemirenost te ne žele ovisiti o drugim osobama (Mikulincer i Shaver, 2003; prema Fletcher i sur., 2013). Ljudi se prema ove dvije dimenzije mogu podijeliti u četiri skupine, četiri stila privrženosti, od kojih jednu karakterizira sigurna privrženost, a preostale tri nesigurna (Berk, 2008). Sigurni stil privrženosti imaju osobe koje su nisko na obje dimenzije, odnosno imaju povjerenja i lako se zbližavaju s drugima. Ovaj je

stil privrženosti najadaptivniji te je povezan s većim uživanjem u životu i minimaliziranjem utjecaja negativnih događaja (Bradbury i Karney, 2010). Nesigurno privrženi mogu pokazivati zaokupljeni (visoko na dimenziji anksioznosti), odbijajući (visoko na dimenziji izbjegavanja) ili plašljivi stil privrženosti (visok rezultat na objema dimenzijama). Stilovi se mogu opisati i na temelju dimenzija radnih modela o sebi i drugima. Dimenzija anksioznosti u tom slučaju odgovara modelu o sebi, tako da visoka anksioznost u odnosima označava negativan model o sebi, a niska pozitivan. Izbjegavanje pak označava model o drugima, a visok rezultat na toj dimenziji ukazuje na negativan model o drugima (Bartholomew, 1990).

Privrženost odraslih uglavnom se određuje pomoću dimenzija anksioznosti i izbjegavanja (Kamenov i Jelić, 2003). Na ovim dimenzijama mogu se primijetiti i rodne razlike među sudionicima – žene u pravilu imaju više rezultate na anksioznosti, a muškarci na izbjegavanju (Kamenov i sur., 2014). Prema tome, očekuje se da će i kod osoba s razvedenim roditeljima, neovisno o samoj kvaliteti razvoda, žene pokazivati veću anksioznost u odnosu prema roditeljima, dok će muškarci više izbjegavati bliskost s majkom i ocem.

1.3.3. Vrste privrženosti

U odrasloj dobi privrženost ne karakterizira više samo odnos s roditeljima, već se pojavljuju i druge vrste, odnosno privrženost prijateljima i romantičnim partnerima (Fletcher i sur., 2013). Različite vrste privrženosti pokazuju umjerenu povezanost (Lieberman, Doyle i Markiewicz, 1999), s time da se najstabilnijom pokazala sigurna privrženost. Naime, osobe sigurno privržene svojim romantičnim partnerima u 50% slučajeva pokazivale su taj stil privrženosti i u odnosu s prijateljima te s roditeljima. Nesigurno privrženi u romantičnim vezama uglavnom imaju siguran stil privrženosti u nekom drugom odnosu, što potvrđuje njegovu adaptivnost. Dok se najviše razine anksioznosti vežu uz romantične odnose, za dimenziju izbjegavanja situacija je nešto drugačija. Na uzorku studenata izbjegavanje je posebno izraženo u odnosima s članovima obitelji, a kod odraslih osoba općenito ne postoji takva povezanost (Kamenov i Jelić, 2005).

1.3.4. Privrženost obitelji i utjecaj razvoda braka roditelja

U ovom radu zanima nas privrženost članovima obitelji, odnosno emocionalna povezanost koju odrasle osobe osjećaju prema svojim roditeljima, a koju karakterizira želja za bliskošću s roditeljima te uгода prilikom kontakta s njima. Povezana je s raznim aspektima života pojedinca. Primjerice, što je veća sigurnost ove vrste privrženosti, bolji je razvoj vještina suočavanja s konfliktnim situacijama (Kerns, 1994; prema Klarin, 2006).

Struktura primarne obitelji, ali i kvaliteta odnosa roditelja, povezani su s djetetovim osjećajem vlastite vrijednosti, njegovom percepcijom o tome koliko je voljeno te s mentalnim reprezentacijama roditelja i odnosa s njima (Ivanković, 2008; Kamenov i sur., 2014). Općenito, kvaliteta privrženosti prema roditeljima niža je kod djece razvedenih (Farndale, Burton-Smith, Montgomery i Shute, 2003; prema Delač, 2007). Razvod braka izrazito je stresan te može smanjiti osjetljivost roditeljske skrbi za dijete, ali i izravno utjecati na djetetov osjećaj sigurnosti zbog svjedočenja čestim sukobima (Thomson, 1998; prema Berk, 2008). Dolazi do promjene u dostupnosti roditelja zbog prestanka zajedničkog života te slabi privrženost roditelju s kojim dijete nije nastavilo živjeti nakon razvoda. Zbog dugotrajne ograničene dostupnosti majke ili oca dolazi do ljutnje i udaljavanja. Ukoliko pak osoba ima doživljaj da se jedan od roditelja udaljava, taj će odnos biti manje siguran. Također, percipiranje učestalog potkopavanja jednog roditelja od strane drugoga pred djetetom rezultira smanjenjem emocionalne bliskosti prema roditelju koji pokazuje takvo ponašanje (Fabricius, 2003).

Ipak, u nekim situacijama razvod može imati i pozitivne posljedice. Ukoliko dijete više nije izloženo konfliktima, ali mu roditelji i dalje pokazuju ljubav i poklanjaju pažnju, to može dovesti do više psihološke dobrobiti djeteta. Naime, loši roditeljski odnosi obilježeni čestim sukobima i nerazumijevanjem predstavljaju nepoticajnu okolinu za razvoj, a uklanjanje djeteta iz takve okoline za njega može biti pozitivno (Kamenov i sur., 2014). Osobe koje su odrastale u obiteljima s nekvalitetnim odnosima sklonije su izbjegavati bliskost s roditeljima, neovisno o dobi (Delač, 2007; Ivanković, 2008; Rajić Stojanović, 2009; Kamenov i sur., 2014). Djeca iz takvih brakova povezuju bliskost s majkom, odnosno ocem, s neugodom te ih zato izbjegavaju. Kvaliteta roditeljskih odnosa ima više utjecaja na bliske odnose neke osobe nego sama cjelovitost primarne obitelji (Kamenov, Jelić, Delač Horvatinčić, Ivanković i Rajić Stojanović, 2010; prema Kamenov i sur., 2014). Stoga bi se moglo očekivati da će procjene razvoda manje stresnim i burnim, a kasnijeg odnosa roditelja kvalitetnijim, biti povezane sa sigurnijom privrženosti, odnosno nižim rezultatima na dimenzijama anksioznosti i izbjegavanja roditelja kod muških i ženskih sudionika, nego što bi bio slučaj kod razvoda manje kvalitete.

1.4. Cilj istraživanja

Iz svega navedenog jasno je vidljivo kako proces razvoda može, no i ne mora biti burno i stresno iskustvo za dijete, a njegove posljedice nisu nužno isključivo negativne.

Zaštitni faktori, poput kvalitetnog, niskokonfliktnog odnosa roditelja nakon razvoda, održavanja životnog standarda, angažiranosti roditelja i pružanja potpore, mogu reducirati vjerojatnost pojavljivanja negativnih životnih ishoda. Upravo na temelju djetetove perspektive posljedica razvoda, postoji mogućnost istraživanja doživljaja tog procesa kao manje ili više stresnog i manje ili više burnog te doživljaja odnosa roditelja nakon braka manje ili više kvalitetnim. Na taj će se način u ovom istraživanju ispitati djetetova percepcija razvoda, što do sada u literaturi nije pobliže razmatrano, i to kao odrednica privrženosti roditeljima i stavova prema razvodu.

2. PROBLEMI RADA I HIPOTEZE

1. Ispitati razlike u privrženosti majci i ocu i stavovima prema razvodu između onih koji razvod roditelja procjenjuju manje, odnosno više stresnim.

H: Osobe koje procjenjuju razvod stresnijim imat će nesigurniju privrženost, odnosno više rezultate na dimenzijama anksioznosti i izbjegavanja prema majci i ocu. Također, osobe koje razvod roditelja doživljavaju stresnijim, imat će negativniji stav prema razvodu.

2. Ispitati razlike u privrženosti majci i ocu i stavovima prema razvodu između onih koji razvod roditelja procjenjuju manje, odnosno više burnim.

H: Osobe koje procjenjuju razvod burnijim imat će nesigurniju privrženost, odnosno više rezultate na dimenzijama anksioznosti i izbjegavanja prema majci i ocu. Također, osobe koje razvod roditelja doživljavaju burnijim, imat će negativniji stav prema razvodu.

3. Ispitati razlike u privrženosti majci i ocu i stavovima prema razvodu između onih koji kvalitetu odnosa roditelja nakon razvoda procjenjuju lošijom, odnosno boljom.

H: Osobe koje procjenjuju kvalitetu odnosa roditelja nakon razvoda lošijom imat će nesigurniju privrženost, odnosno više rezultate na dimenzijama anksioznosti i izbjegavanja prema majci i ocu. Također, osobe koje procjenjuju kvalitetu odnosa roditelja nakon razvoda lošijom, imat će negativniji stav prema razvodu.

3. METODA

3.1. Sudionici

U istraživanju je sudjelovalo 866 sudionika iz cijele Hrvatske. Svi su bili djeca razvedenih roditelja. Iz konačne obrade izostavljeni su oni sudionici koji nisu odgovorili na više od 10% pitanja, sudionici koji su davali neozbiljne odgovore, sudionici stariji od 30 godina te sudionici čiji su roditelji nakon razvoda braka ponovno počeli živjeti zajedno. Treba naglasiti da su u uzorku ostali oni sudionici koji su izjavili da su im roditelji ponovno počeli živjeti zajedno, ali naglasili da su roditelji bili samo sustanari. U konačnu obradu podataka ušlo je 494 sudionika i to 75.9% žena i 24.1% muškaraca u dobi od 18 do 27 godina ($M=21.15$; $SD=2.004$). 18.8% sudionika veći dio svog života do punoljetnosti provelo je na selu ili u manjem mjestu, 30% njih u manjem gradu, 15.4% u gradu, a 35.8% u velikom gradu. Osim toga, 1% sudionika završilo je osnovnu školu, 68% njih srednju školu, 38.4% višu školu ili fakultet, a 0.6% poslijediplomsko obrazovanje.

3.2. Instrumenti

Za potrebe ovog istraživanja formiran je *online* upitnik koji se sastojao od pet dijelova. Osim demografskih pitanja, korištena su pitanja vezana uz karakteristike razvoda te skala stavova prema razvodu i dvije skale privrženosti: prema majci i prema ocu.

Demografski podaci. Demografska su se pitanja odnosila na opće karakteristike sudionika te na neke odrednice razvoda njihovih roditelja. Sudionici su dali podatke o spolu, dobi, obrazovanju, veličini mjesta stanovanja, o tome s kime trenutno žive i koliko su financijski ovisni o roditeljima te o važnosti vjere u životu. Prikupljeni su i podaci o razvodu, odnosno dob sudionika za vrijeme razvoda roditelja, procjena ključnog razloga razvoda, s kime su živjeli neposredno nakon razvoda, jesu li roditelji počeli ponovo živjeti zajedno i jesu li kasnije počeli živjeti s novim partnerom ili partnericom. Na pitanje o ključnim razlozima razvoda sudionici su imali mogućnost izabrati između pet ponuđenih odgovora (nevjera, financijski problemi, učestali konflikti, emocionalno udaljavanje i nasilje), odgovoriti da ne znaju, ali i upisati razlog koji nije ponuđen. Kasnijom obradom tih podataka primjećeno je često javljanje tri nova odgovora: ovisnost roditelja te njihova nezrelost i različitost. Oni su dodani kao nove kategorije. Pojedinačni razlozi koji se nisu mogli pripisati niti jednoj od ponuđenih kategorija pripali su skupini „Ostalo“. Ti su odgovori uključivali homoseksualnost jednog od roditelja, pritisak na poslu, psihičku bolest roditelja, gubitak djece i razvod zbog

djeteta koje je u ovom istraživanju bilo sudionik. Ako je sudionik upisao više od jednog razloga, to je smatrano podatkom koji nedostaje, budući da je tražena procjena isključivo ključnog razloga. Među odgovorima na pitanje o tome s kime su sudionici živjeli nakon razvoda, osim dvije ponuđene (s majkom i s ocem), pojavile su se i dvije nove kategorije – život s oba roditelja te u potpunosti odvojeno od njih. Odgovori na pitanja iz ovog dijela upitnika bili su obavezni.

Karakteristike razvoda. Kako bi se pobliže promotrile karakteristike razvoda, osmišljena su tri pitanja. Budući da je cilj bio dobiti podatke iz perspektive djece razvedenih, pitanja su bila vezana uz procjenu sudionika o pretrpljenom stresu i o tome koliko je razvod bio buran te uz procjenu kvalitete odnosa roditelja nakon razvoda braka. Sudionici su odgovarali odabirući broj od 1 do 7, a viši rezultat na pitanju označavao je višu procjenu, odnosno upućivao na viši stres, višu burnost te kvalitetniji odnos roditelja. Formulacija pitanja bila je:

1. Koliko je Vama osobno bio/la stesan/a rastava/razvod Vaših roditelja?

1	2	3	4	5	6	7	
<i>Nimalo</i>						<i>Izrazito</i>	

2. Kako biste procijenili rastavu/razvod Vaših roditelja?

1	2	3	4	5	6	7	
<i>Nimalo buran</i>						<i>Izrazito buran</i>	

3. Koliko je kvalitetan odnos Vaših roditelja nakon rastave/razvoda?

1	2	3	4	5	6	7	
<i>Izrazito loš</i>						<i>Izrazito dobar</i>	

Budući da korelacije između pitanja nisu bile visoke, zaključeno je da ona ne mjere identične konstrukte te su analize rađene za svako od pitanja zasebno (Tablica 1). Na svakom pitanju sudionici su podijeljeni u dvije kategorije prema medijanu. Medijani procjena na pitanja o stresnosti i burnosti razvoda jednaki su i iznose $C=4$, a za pitanje o kvaliteti roditeljskih odnosa medijan je $C=2$. Tako su oni koji su stresnost razvoda na skali procijenili s četiri ili manje pripali kategoriji manje stresnog, a sudionici koji su ju procijenili s pet i više kategoriji

stresnijeg razvoda. Kada je sudionikova procjena burnosti razvoda bila četiri ili manje, on je pripao kategoriji manje burnog razvoda, a ukoliko je bila viša, pripao je kategoriji burnijeg razvoda. Prema procjeni kvalitete roditeljskog odnosa u kategoriju lošije kvalitete odnosa pripali su sudionici s procjenama od dva i manje, a bolja kvaliteta odnosa uključivala je one čija je procjena bila tri ili više. Odgovori na ova pitanja u *online* upitniku bili su obavezni.

Tablica 1. Korelacije između pitanja vezanih za karakteristike razvoda (N=494)

	Procjena stresnosti razvoda	Procjena burnosti razvoda	Procjena kvalitete odnosa roditelja nakon razvoda
Procjena stresnosti razvoda	1	.480**	-.083
Procjena burnosti razvoda	.480**	1	-.356**
Procjena kvalitete odnosa roditelja nakon razvoda	-.083	-.356**	1

** Korelacija je značajna uz rizik od 1%

Skale privrženosti majci i ocu. Skale privrženosti prema majci i ocu (PRIV-OB (M) i PRIV-OB (O)) nastale su prilagodbom skraćenog oblika skale privrženosti obitelji. Ta je skala nastala modifikacijom Inventara iskustava u bliskim vezama Brennana i sur. (1998; prema Kamenov i Jelić, 2003), a pokazala je zadovoljavajuće mjerne karakteristike (Kamenov i Jelić, 2003). Budući da se u ovom istraživanju promatrala privrženost roditeljima nakon njihovog razvoda, pretpostavljeno je da će postojati razlike u privrženosti prema majci i prema ocu te ih je bilo nužno odvojiti. Zbog toga je promijenjena uputa te objekti privrženosti na koje se tvrdnje odnose. Ukupni su rezultati tako odvojeni za majku i oca, ali su tvrdnje u suštini jednake. Svaka od skala sastoji se od 18 tvrdnji. Zaokruživanjem brojeva od jedan do sedam sudionici su određivali svoje slaganje s pojedinom tvrdnjom, i to tako da je jedan značilo „uopće se ne slažem“ a sedam „u potpunosti se slažem s navedenom tvrdnjom“. Obrnuto su kodirane čestice pod rednim brojevima 5, 7 i 11. Parne su tvrdnje označavale dimenziju anksioznosti (primjerice: „Kada nema majke, osjećam se pomalo tjeskobno i nesigurno“ i „Kada nema oca, osjećam se pomalo tjeskobno i nesigurno“), a neparne izbjegavanja („Ne osjećam se ugodno kada se emocionalno otvaram majci“ i „Ne osjećam se ugodno kada se emocionalno otvaram ocu“) te su se rezultati formirali odvojeno za pojedinu dimenziju. Tako je viši zbroj parnih čestica ukazivao na veću anksioznost, a viši zbroj

neparnih čestica na jače izraženo izbjegavanje u odnosu prema majci, odnosno ocu. Odgovori na tvrdnje koje su dio ovih skala nisu bili obavezni. Pouzdanost skale privrženosti majci za dimenziju anksioznosti iznosi $\alpha=0.73$, a za dimenziju izbjegavanja $\alpha=0.92$. Pouzdanost skale privrženosti ocu za dimenziju anksioznosti iznosi $\alpha=0.82$, a za dimenziju izbjegavanja $\alpha=0.90$.

Skala stavova o razvodu. Skala stavova o razvodu (STV-R) (Kamenov, 2007; prema Delač, 2007) sastoji se od 24 tvrdnje, od kojih 12 izražava pozitivan stav prema razvodu (primjerice: „Razvod braka dobro je rješenje za neke parove“, „Razvod donosi olakšanje“), a 12 negativan („Razvod roditelja uništava sretno djetinjstvo“, „Razvod jako loše utječe na djecu“). Sudionici su određivali svoje slaganje sa svakom pojedinom tvrdnjom zaokružujući brojeve od jedan do pet, gdje je jedan značilo „uopće se ne slažem“, a pet „u potpunosti se slažem“. Odgovori na tvrdnje koje izražavaju negativan stav prema razvodu obrnuto su kodirani, a konačni rezultat formiran je jednostavnom linearnom kombinacijom. Viši krajnji rezultat značio je pozitivniji stav prema razvodu. Mogući raspon rezultata kreće se od 24 – 120. Procjene za tvrdnje na ovoj skali nisu bile obavezne, odnosno sudionici su mogli preskočiti pitanja na koja nisu željeli dati odgovor. Pouzdanost skale iznosi $\alpha=0.93$.

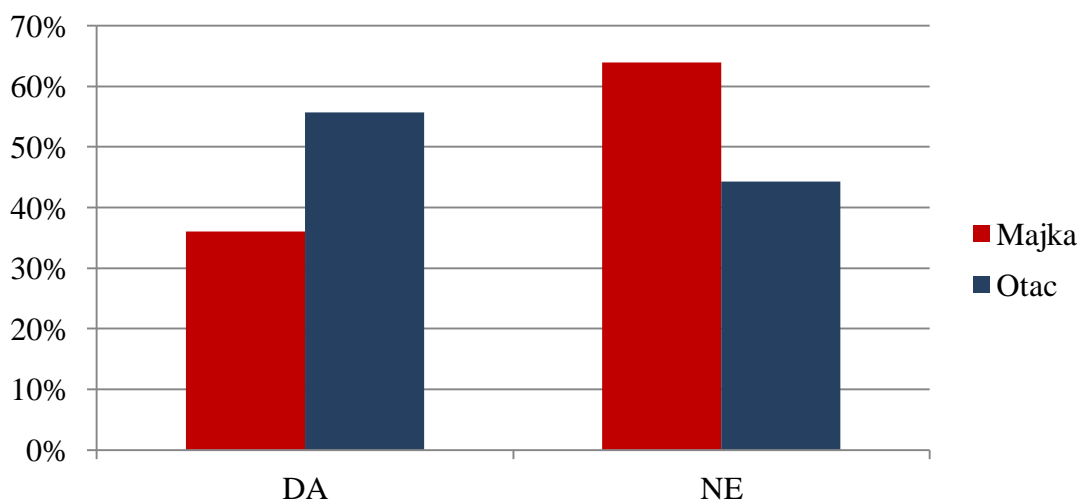
3.3. Postupak

Prikupljanje podataka obavljeno je putem *online* upitnika. Istraživanje je bilo namijenjeno isključivo osobama od 18 do 25 godina čiji su roditelji razvedeni. Ipak, pojedinci koji su unatoč dobnom ograničenju ispunili upitnik, a bili su punoljetni, uzeti su u obradu. Sudionicima je u uputi bilo navedeno da je sudjelovanje u istraživanju dobrovoljno i da je cilj istraživanja ispitivanje odnosa s roditeljima i stavova prema razvodu kod osoba čiji su roditelji rastavljeni ili razvedeni. Sudionicima je zajamčena anonimnost i ostavljena mogućnost odustajanja od sudjelovanja u svakom trenutku, bez ikakvih posljedica. Također, sudionicima je bilo navedeno da ne postoje točni ili netočni odgovori na pitanja. Sudionici su bili zamoljeni da odgovaraju iskreno i spontano, a obaviješteni su o tome da će se rezultati koristiti isključivo u istraživačke svrhe i da će biti prezentirani na grupnoj razini, tj. da njihovi osobni rezultati neće biti ni na koji način posebno izdvajani od ostalih rezultata. Također, sudionici su zamoljeni da jako pažljivo pročitaju upute prije odgovaranja na pojedino pitanje. Predviđeno vrijeme ispunjavanja upitnika bilo je do 10 minuta. Sudionicima je dan kontakt autorica istraživanja kako bi im se mogli obratiti sa svim komentarima, pitanjima i nejasnoćama.

4. REZULTATI

4.1. Deskriptivni podaci

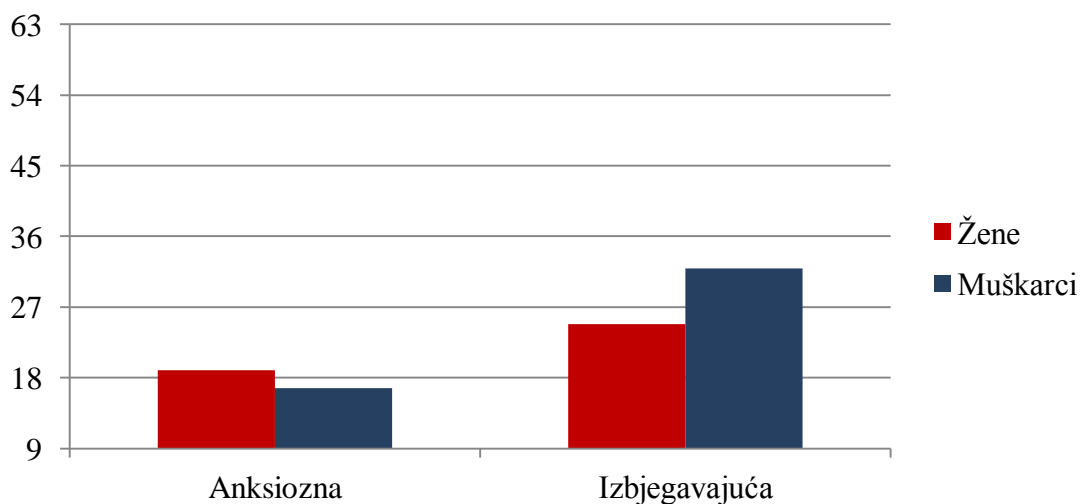
Na temelju podataka dobivenih u ovom istraživanju moguće je detaljno opisati uzorak djece razvedenih roditelja. Prosječna dob u kojoj su sudionici bili kada su im se roditelji razveli je 10.72 godina ($SD=5.895$), a raspon dobi kreće se od nula do 24 godine. Kao ključni razlog razvoda sudionici su najčešće naveli učestale konflikte (32.2%), nevjeru (20.4%) i emocionalno udaljšavanje roditelja (20.2%). Nasilje je navelo 8.1% sudionika, financijske probleme njih 4.5%, a ovisnost jednog od roditelja 1.6%. Manje od 1% ispitanika kao glavni razlog navelo je razliĉitost (0.8%) ili nezrelost (0.6%) roditelja. Samo 1.6% sudionika navelo je razlog koji nije pripadao niti jednoj od kategorija. 12 sudionika je na ovo pitanje dalo više odgovora pa su u konaĉnici tretirani kao da nisu odgovorili. Ćak 86.6% sudionika nakon razvoda nastavilo je ųivjeti s majkom, a s obzirom na dob u kojoj su pojedini sudionici bili kada su im se roditelji razveli, ne Ćudi da ih je 2% nastavilo ųivjeti odvojeno od roditelja. Vaųno je naglasiti kako je manji dio sudionika izjavio da su prvo ųivjeli s jednim roditeljem, a potom s drugim – njihovim se odgovorom u konaĉnoj obradi smatrao onaj roditelj s kojim su ųivjeli netom nakon razvoda. Na Slici 1. prikazano je jesu li roditelji sudionika nakon razvoda ųivjeli s novim partnerom/icom.

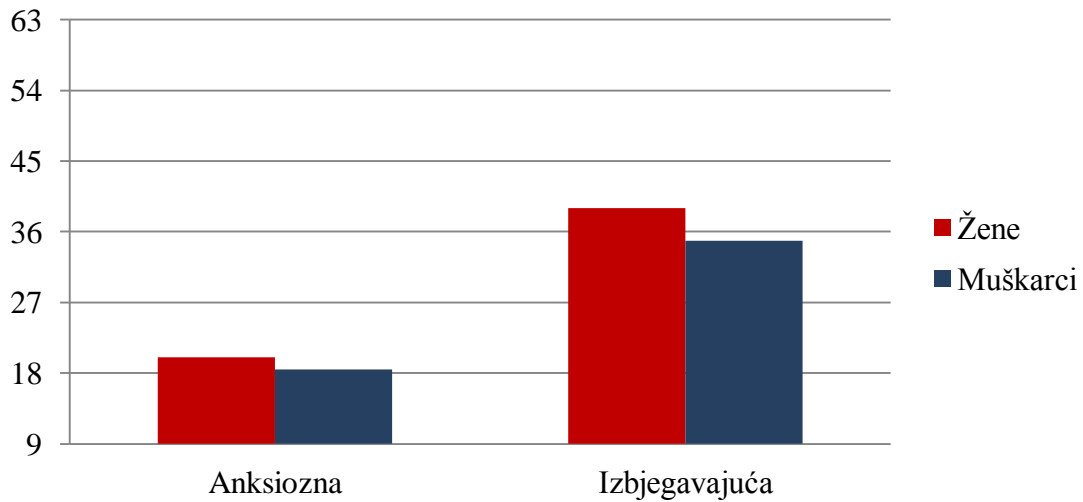
Slika 1. Grafiĉki prikaz uzorka s obzirom na to jesu li majka i/ili otac sudionika ųivjeli u braku ili izvanbraĉnoj zajednici s novim partnerom/icom (N=494)

Iz gornjeg grafičkog prikaza vidljivo je kako majke u 64% slučajeva nisu kasnije živjele s novim partnerom/icom, dok očevi u 55.7% slučajeva jesu. Može se pretpostaviti kako je razlog tomu činjenica da su majke uglavnom više posvećene odgoju djece, koja najčešće ostaju živjeti s njima.

Provjerom rodnih razlika na skalama privrženosti (vidi Slike 2. i 3.) dobivena je statistički značajna razlika između žena i muškaraca u anksioznoj ($t=2.79$; $df=492$; $p<0.01$) i izbjegavajućoj ($t=-4.82$; $df=492$; $p<0.01$) privrženosti majci, na način da žene pokazuju veću anksioznu, a muškarci veću izbjegavajuću privrženost. Taj rezultat potvrđuje nalaze ranijih istraživanja, u kojima su žene u pravilu imale negativniji model o sebi, odnosno pokazivale veću anksioznost u odnosima, dok su muškarci više izbjegavali bliskost s drugim osobama (Kamenov i sur., 2014). Postoji i statistički značajna razlika ($t=2.88$; $df=492$; $p<0.01$) u izbjegavajućoj privrženosti ocu. Žene pokazuju veću izbjegavajuću privrženost ocu. Na dimenziji anksiozne privrženosti ocu muškarci i žene ne razlikuju se statistički značajno. Budući da je većina sudionika nakon razvoda živjela s majkom, moguće je da je to razlog odstupanja rezultata od očekivanih.

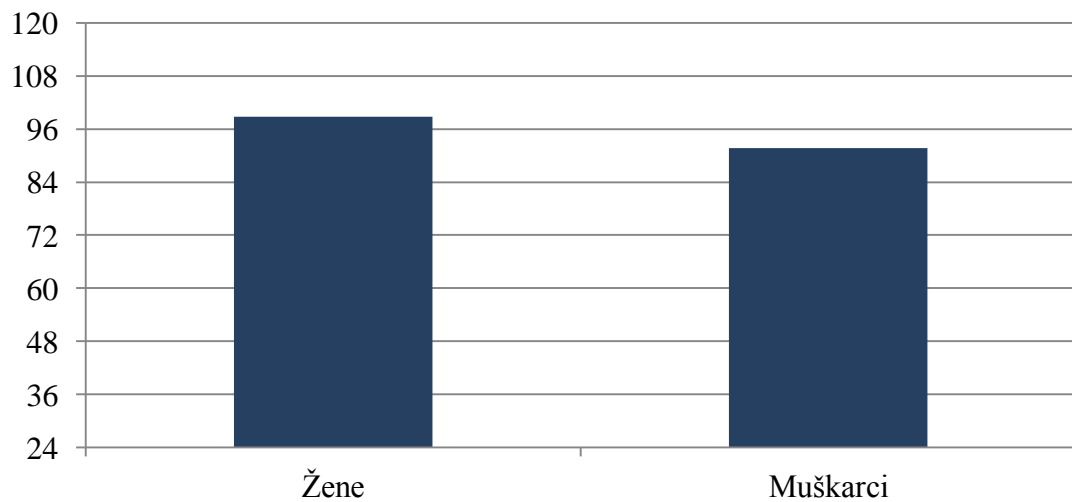

Slika 2. Grafički prikaz rezultata koje su žene i muškarci postigli na skali anksiozne i izbjegavajuće privrženosti majci (N=494)

Slika 3. Grafički prikaz rezultata koje su žene i muškarci postigli na skali anksiozne i izbjegavajuće privrženosti ocu (N=494)

Stavovi prema razvodu općenito su pozitivni (vidi Sliku 4.). Osim toga, žene imaju i statistički značajno ($t=4.391$; $df=492$; $p<0.01$) pozitivniji stav prema razvodu, što je u skladu s literaturom (Delač, 2007).

Slika 4. Grafički prikaz rezultata koje su žene i muškarci postigli na skali stavova prema razvodu (N=494)

Treba naglasiti da, iako su distribucije odgovora na skalama statistički značajno odstupale od normalne, u obradi je korištena parametrijska statistika. Naime, parametrijsku statistiku je opravdano koristiti kada su aritmetičke sredine, a ne bruto rezultati, normalno distribuirane, do čega prema teoremu centralne granice dolazi kada je broj sudionika po

skupini veći od deset (Norman, 2010). U ovom istraživanju broj sudionika u skupinama između kojih je promatrana razlika veći je od 200.

Sljedeće nas je zanimalo kako su sudionici percipirali stresnost i burnost razvoda, odnosno kvalitetu odnosa roditelja nakon razvoda. Pojedini rezultati, posebno za muškarce i žene nalaze se u Tablici 2. Zanimljivo je da je na pitanja o procjeni stresnosti i burnosti razvoda podjednak broj sudionika, bez obzira na spol, odabrao svaki pojedini odgovor. Drugim riječima, postotak onih koji razvod doživljavaju izrazito, srednje ili nimalo stresnim odnosno burnim je podjednak. Međutim, u slučaju procjene kvalitete odnosa roditelja nakon razvoda, distribucija odgovora je pomaknuta. Drugim riječima, većina sudionika taj odnos procjenjuje lošim. Distribucija odgovora na pitanje o procjeni kvalitete odnosa roditelja nakon razvoda u skladu je s očekivanjem.

Provjerom rodnih razlika na pitanjima o stresu kojega je razvod izazvao ($t=1.379$; $df=492$; $n.s.$), o burnosti razvoda ($t=1.258$; $df=492$; $n.s.$) i o odnosu roditelja nakon razvoda ($t=-1.489$; $df=492$; $n.s.$) utvrđeno je da ne postoji statistički značajna razlika između žena i muškaraca.

Tablica 2. Tablični prikaz distribucije odgovora koje su žene (N=375) i muškarci (N=119) odabrali na pitanjima o stresnosti i burnosti razvoda te kvaliteti odnosa roditelja nakon razvoda. Vrijednosti su izražene u postocima.

	Procjena stresnosti		Procjena burnosti razvoda		Procjena kvalitete odnosa roditelja nakon razvoda			
	Žene	Muškarci	Žene	Muškarci	Žene	Muškarci		
1 Nimalo stresan	15.2	10.1	1 Nimalo buran	10.9	21.0	1 Izrazito loš	33.6	21.0
2	12.0	15.1	2	14.4	24.4	2	19.7	24.4
3	14.4	14.3	3	12.0	15.1	3	14.4	15.1
4	13.1	21.0	4	14.9	19.3	4	11.5	19.3
5	14.7	17.6	5	16.0	5.0	5	8.3	5.0
6	13.1	10.9	6	14.4	9.2	6	6.1	9.2
7 Izrazito stresan	17.6	10.9	7 Izrazito buran	17.3	5.9	7 Izrazito dobar	6.4	5.9

4.2. Razlike u privrženosti roditeljima i stavu prema razvodu s obzirom na procjenu stresnosti razvoda

Kako bi se odgovorilo na prvi problem ovog istraživanja, odnosno kako bi se ispitale razlike u privrženosti roditeljima te stavovima prema razvodu između dvije skupine sudionika koje razvod procjenjuju manje ili više stresnim, proveden je t-test za nezavisne uzorke. U Tablici 3. prikazane su vrijednosti deskriptivne statistike (N, M, SD) za skale privrženosti i stavova prema razvodu.

Tablica 3. Prikaz deskriptivnih vrijednosti za skale privrženosti i stavova prema razvodu s obzirom na procjenu stresnosti razvoda (N=494)

	Manje stresan razvod			Stresniji razvod			t
	N	M	SD	N	M	SD	
Anksiozna privrženost majci	275	17.82	8.014	219	19.12	7.861	-1.81
Izbjegavajuća privrženost majci	275	26.35	14.409	219	26.75	14.166	-0.32
Anksiozna privrženost ocu	275	18.28	9.815	219	21.33	10.447	-3.33**
Izbjegavajuća privrženost ocu	275	38.92	13.579	219	36.79	14.158	1.70
Stav prema razvodu	275	101.71	14.163	219	91.30	15.964	7.67**

Legenda:

N – broj sudionika u skupini

t – vrijednost t-testa

M – aritmetička sredina rezultata na skali

** T-test je značajan uz rizik od 1%

SD – standardna devijacija rezultata na skala

Analizom je dobivena statistički značajna razlika između sudionika koji razvod percipiraju manje, odnosno više stresnim u anksioznoj privrženosti ocu. Više rezultate ostvarili su oni sudionici koji su razvod doživjeli stresnijim. Postoji i statistički značajna razlika u stavu prema razvodu, na način da pozitivniji stav imaju sudionici koji razvod doživljavaju manje stresnim. Razlike na ostalim dimenzijama nisu se pokazale statistički značajnima.

4.3. Razlike u privrženosti roditeljima i stavu prema razvodu s obzirom na procjenu burnosti razvoda

T-testom za nezavisne uzorke provjereno je postoji li statistički značajna razlika u privrženosti roditeljima i stavu prema razvodu između sudionika koji su razvod procijenili manje, odnosno više burnim. U Tablici 4. prikazane su vrijednosti deskriptivne statistike (N, M, SD) za skale privrženosti i stavova prema razvodu.

Tablica 4. Prikaz deskriptivnih vrijednosti za skale privrženosti i stavova prema razvodu s obzirom na procjenu burnosti razvoda (N=494)

	Manje buran razvod			Burniji razvod			t
	N	M	SD	N	M	SD	
Anksiozna privrženost majci	268	17.47	7.841	226	19.50	8.389	-2.83**
Izbjegavajuća privrženost majci	268	25.15	13.750	226	28.15	14.767	-2.34**
Anksiozna privrženost ocu	268	18.68	9.661	226	20.77	10.721	-2.28**
Izbjegavajuća privrženost ocu	268	36.06	13.844	226	40.25	13.561	-3.39**
Stav prema razvodu	268	99.10	15.204	226	94.71	16.283	3.096**

Legenda:

N – broj sudionika u skupini

t – vrijednost t-testa

M – aritmetička sredina rezultata na skali

** T-test je značajan uz rizik od 1%

SD – standardna devijacija rezultata na skala

Provedena analiza pokazala je da postoji statistički značajna razlika na svim dimenzijama privrženosti između skupine sudionika koja je razvod procijenila manje burnim i skupine koja ga je procijenila burnijim. Sudionici koji su razvod doživjeli manje burnim pokazuju niže razine anksioznosti prema majci i prema ocu. Također, pokazuju nižu razinu izbjegavanja majke te izbjegavanja oca. Dobivena je i statistički značajna razlika s obzirom na stav prema razvodu. Pozitivniji stav imaju oni sudionici koji su razvod doživjeli manje burnim.

4.4. Razlike u privrženosti roditeljima i stavu prema razvodu s obzirom na procjenu kvalitete odnosa roditelja nakon razvoda

Treći problem ovog istraživanja bio je ispitati razlike između dvije skupine sudionika koje su odnos roditelja nakon razvoda procijenile manje ili više kvalitetnim u privrženosti roditeljima te stavovima prema razvodu. U tu svrhu proveden je t-test za nezavisne uzorke. U Tablici 4. prikazane su vrijednosti deskriptivne statistike (N, M, SD) za skale privrženosti i stavova prema razvodu.

Tablica 5. Prikaz deskriptivnih vrijednosti za skale privrženosti i stavova prema razvodu s obzirom na procjenu kvalitete odnosa roditelja nakon razvoda (N=494)

	Lošiji odnos			Bolji odnos			t
	N	M	SD	N	M	SD	
Anksiozna privrženost majci	254	19.31	7.987	240	17.43	7.843	2.64**
Izbjegavajuća privrženost majci	254	28.16	14.671	240	24.80	13.692	2.63**
Anksiozna privrženost ocu	254	20.23	10.587	240	19.00	9.762	1.34
Izbjegavajuća privrženost ocu	254	41.15	13.772	240	34.62	13.225	5.38**
Stav prema razvodu	254	95.82	16.821	240	98.44	14.652	-1.84

Legenda:

N – broj sudionika u skupini

t – vrijednost t-testa

M – aritmetička sredina rezultata na skali

** T-test je značajan uz rizik od 1%

SD – standardna devijacija rezultata na skali

T-testom dobivena je statistički značajna razlika između ovih dviju skupina sudionika u anksioznoj i izbjegavajućoj privrženosti majci te izbjegavajućoj privrženosti ocu. Na svim navedenim dimenzijama viši rezultat ostvaruju oni sudionici koji odnos roditelja nakon razvoda procjenjuju lošijim. Sudionici se nisu statistički značajno razlikovali na dimenziji anksiozne privrženosti ocu niti na stavu prema razvodu.

5. RASPRAVA

U ovome je istraživanju pretpostavljeno da će više rezultate na dimenzijama anksiozne i izbjegavajuće privrženosti imati sudionici koji su razvod svojih roditelja procijenili stresnijim i burnijim te oni čije su procjene kvalitete odnosa roditelja nakon razvoda braka bile niže. Hipoteze su djelomično potvrđene, što znači da su pronađene određene razlike u privrženosti prema roditeljima i stavovima prema razvodu ovisno o djetetovoj procjeni stresnosti i burnosti razvoda te kvalitete odnosa roditelja nakon razvoda.

Sudionici čija je procjena stresa kojeg su pretrpjeli zbog razvoda bila viša iskazali su višu anksioznost u odnosu s ocem, dok razlike u izbjegavanju oca te u privrženosti prema majci nisu pokazale statističku značajnost. Budući da je nakon razvoda većina djece živjela s majkom, njih čak 86.6%, te da muškarci nakon razvoda češće ulaze u novi brak, njih 55.7%, moguće je da su djeca osjećala kako očeva nova obitelj predstavlja opasnost te da postoji veća šansa da će ih otac zanemarivati i da će ga zbog toga izgubiti. Visoka razina pretrpljenog stresa mogla je pridonijeti još većem osjećaju anksioznosti u odnosu s ocem u toj, već ionako osjetljivoj situaciji. Odnos s majkom možda nije u tolikoj mjeri bio pod utjecajem stresa jer je bila više prisutna, što je moglo dovesti do veće stabilnosti i otpornosti na stresne utjecaje. Ipak, budući da su sudionici doživljeni stres procjenjivali retroaktivno, moguće je i da se anksioznost u odnosu prema ocu javila ranije te zapravo dovela do više procjene stresnosti. Sudionike je odnos s ocem koji je ispunjen strahom od gubitka mogao frustrirati, što bi dovelo do promjene njihove percepcije razvoda. Također, procjena stresnosti razvoda samo jednim pitanjem možda nije okarakterizirala sam razvod. Viša procjena stresnosti mogla je dijelom biti pokazatelj više osjetljivosti tih sudionika na stresne situacije. Osobe koje su osjetljivije jednako su tako mogle iskazivati višu anksioznost u odnosima, što bi se zbog udaljenosti od oca moglo više ispoljiti u odnosu s njime nego s majkom. Različite procjene stresnosti razvoda nisu dovele do razlika u izbjegavajućoj privrženosti. Moglo bi se zaključiti kako pretrpljeni stres kojega je izazvao razvod roditelja nije toliko povezan s izbjegavanjem bliskosti, koliko sa strahom od gubitka roditelja.

Različite procjene burnosti razvoda roditelja dovele su do statistički značajnih razlika na svim dimenzijama privrženosti te je druga hipoteza u potpunosti potvrđena. Osobe koje su burnost razvoda procijenile višom pokazale su više razine anksioznosti i izbjegavanja i prema majci i prema ocu. Iako privrženost najvećim dijelom nastaje na temelju ranih iskustava sa skrbnicima, veliki životni događaji mogu utjecati na njezinu kvalitetu (Colin, 1996; prema Klarin, 2006). Budući da je buran razvod roditelja velik, a uz to i negativan životni događaj,

ne iznenađuje njegova povezanost s nesigurnim oblicima privrženosti. Također, procjena veće ili manje burnosti razvoda povezana je s nekim aspektima privrženosti s kojima različite procjene stresnosti razvoda nisu. Iako postoji korelacija ($r=0.48$) između ova dva konstrukta, oni nisu identični. Budući da u pitanjima nije definiran vremenski period na koji se odnose procjene, sudionici su mogli prepoznati burnost kao karakteristiku razvoda za vrijeme trajanja samog procesa, dok bi doživljeni stres bio nešto dugotrajniji. Na procjene stresnosti stoga je moglo utjecati više faktora nepovezanih s karakteristikama razvoda, osobito zato što su procjene davane retroaktivno. Prema tome, doživljaj burnosti možda je bolje opisivao sam razvod.

Osobe koje odnos roditelja nakon razvoda procjenjuju lošijim ostvaruju viši rezultat na dimenziji izbjegavanja i oca i majke te na dimenziji anksioznosti prema majci. Osobe čiji su roditelji nakon razvoda u izrazito lošim međusobnim odnosima mogu se željeti maknuti od napete i stresne obiteljske situacije. Također, roditelji ponekad koriste dijete kako bi se osvetili jedni drugima (Buljan Flander i sur., 2014), što povećava želju djeteta da se udalji od oba roditelja. U takvoj bi situaciji djeca mogla izbjegavati bliskost te potražiti stabilnost i sigurnost u drugim odnosima, primjerice s prijateljima ili u romantičnom odnosu (Kamenov i sur., 2014). Anksioznost je viša u skupini sudionika koji su odnos roditelja procijenili lošijim samo kada se radi o privrženosti majci. Moguće je da te osobe zbog lošeg odnosa roditelja smatraju kako su već izgubile oca. Naime, budući da većina djece razvedenih roditelja ostaje živjeti s majkom, konflikti između roditelja često dovode do manje kontakata s ocem. Prema tome, majka im je još značajnija jer imaju samo nju. Zbog toga bi strah od gubitka mogao biti pojačan. Osim toga, moguće je da se djeca boje kako će im majka pokazivati manje ljubavi jer ju podsjećaju na oca i neuspjeli brak. Također, moguće je i da je ova povezanost izazvana nekim karakteristikama majke ili oca koje bi uzrokovale i viši strah od gubitka majke i nižu kvalitetu odnosa roditelja.

Prema hipotezama očekivano je da će pozitivniji stav prema razvodu imati oni sudionici koji su razvod roditelja doživjeli manje stresnim i burnim te odnos roditelja nakon razvoda procijenili boljim. Statističkom obradom podataka potvrđene su samo prve dvije hipoteze, odnosno pokazalo se da sudionici koji su razvod doživjeli manje stresnim te sudionici koji su ga doživjeli manje burnim imaju pozitivniji stav prema razvodu. Hipoteza o razlici između sudionika koji su odnos roditelja nakon razvoda procijenili lošijim ili boljim nije potvrđena.

Amato (1996) navodi kako pozitivniji stav prema razvodu imaju djeca razvedenih roditelja, a kao moguće objašnjenje nudi da ona razvod percipiraju kao dobro rješenje bračnih

problema. Ovim istraživanjem utvrđeno je da uz tu razliku postoji i razlika između djece razvedenih roditelja s obzirom na stres koji su doživjeli prilikom razvoda roditelja, kao i razlika s obzirom na njihovu procjenu koliko je razvod bio buran. Nalazi da sudionici koji su razvod doživjeli manje stresnim i oni koji su ga doživjeli manje burnim imaju pozitivniji stav također se može objasniti Amatovom idejom o percepciji razvoda kao dobrog rješenja. Naime, moguće je pretpostaviti da su oni koji su razvod doživjeli manje stresnim i manje burnim zapravo svjedočili pozitivnijoj strani razvoda. Njihovi su ih roditelji možda držali podalje od brakorazvodne parnice, smišljali različite strategije koje bi učinile razvod manje stresnim za njih i trudili se objasniti im da nisu krivi za raspad braka, što su sve odlike dobrog razvoda (Williams i suradnici, 2012). Alternativno je objašnjenje da su sudionici koji su razvod procijenili manje stresnim i manje burnim osjetili veće olakšanje od onih koji su ga procijenili stresnijim, odnosno burnijim, a prema Delač (2007), veliko olakšanje povezano je s pozitivnijim stavom prema razvodu. Kako najveće olakšanje dožive ona djeca koja su živjela s roditeljima koji su se prije razvoda često svađali (Westberg, Nelson i Piercy, 2002; prema Strong i Cohen, 2013), ne treba odbaciti mogućnost da su roditelji sudionika koji su razvod procijenili manje stresnim i burnim imali visokokonfliktan brak.

Autorice ovog istraživanja pretpostavile su kako će sudionici koji su odnos roditelja nakon razvoda procijenili boljim imati pozitivniji stav prema razvodu vodeći se mišlju kako dobar odnos nakon razvoda usređuje roditelje pa djeca dožive razvod kao nešto pozitivno. Ova hipoteza nije potvrđena, a razlog je najvjerojatnije taj da odnos roditelja ipak ne utječe na stav prema razvodu. U literaturi nekoliko činjenica ide u prilog ovom razlogu. Osim što roditelji na formiranje stava najviše utječu u razdoblju kada djeca žive s njima (Rajić Stojanović, 2009), čini se da stav prema razvodu najviše ovisi o djetetovim iskustvima tijekom, a ne nakon razvoda (Cui i sur., 2010). No, treba uzeti u obzir i mogućnost da jedno pitanje jednostavno nije dovoljno kako bi se ispitaio toliko kompleksan konstrukt poput odnosa. Moguće je da su roditelji u nekom trenutku nakon razvoda imali lošiji, a u nekom drugom trenutku bolji odnos ili da su ga držali za sebe pa da sudionici nisu bili sigurni što odgovoriti.

6. OGRANIČENJA I BUDUĆA ISTRAŽIVANJA

Primarno ograničenje ovog istraživanja jest da je uzorak podijeljen na temelju samo tri pitanja, ovisno o procjeni razvoda roditelja stresnim, burnim ili ovisno o procjeni kvalitete odnosa roditelja nakon razvoda. Međutim, s obzirom na to da je ovo istraživanje prvo koje se bavi djetetovim procjenama ovih karakteristika razvoda, a hipoteze su uglavnom potvrđene dobivenim rezultatima, čini se da taj problem nije toliko izražen. Uz ovo ograničenje veže se i problem retrospektivne procjene stresnosti, burnosti i kvalitete odnosa nakon razvoda. Brojni faktori, od razvojnih poput sazrijevanja, do okolinskih poput različitih obiteljskih situacija, mogli su utjecati na procjene sudionika. No, ovaj način procjene bio je optimalan za uvjete u kojima je istraživanje provedeno.

Važan nedostatak je i provedba istraživanja *online* upitnikom. Iz tog razloga je dobiven velik broj nepotpunih ili besmislenih odgovora koji su morali biti izbačeni iz konačne obrade. Samim time i uzorak je ograničen. Ipak, sudionici bi ispunjavanjem upitnika tipa papir-olovka mogli osjećati određenu nelagodu, neku vrstu kazne ili izdvojenost. Također, *online* načinom prikupljanja podataka postignuta je veća raznolikost uzorka.

U budućim istraživanjima bilo bi potrebno bolje razraditi pitanja ili čak konstruirati skalu. Na taj bi se način moglo provjeriti neke dodatne aspekte razvoda iz perspektive djece razvedenih roditelja. Osim toga, buduća istraživanja mogla bi za problem imati druge faktore koji bi mogli dovesti do ovakvih razlika u dječjoj procjeni. Svakako bi bilo zanimljivo u istraživanje uključiti i osobe čiji roditelji nisu razvedeni pa usporediti mijenja li se, na primjer, privrženost s dobi ili je zaista pod utjecajem nekih karakteristika razvoda.

7. DOPRINOS ISTRAŽIVANJA

Prednosti ovog istraživanja, poput proučavanja privrženosti obitelji, posebno za majku i oca, obraćanje pozornosti i na pozitivne posljedice razvoda te proučavanje stavova prema razvodu na poprilično heterogenom uzorku, već su navođene. Ipak, posebno treba naglasiti proučavanje djetetove individualne procjene nekih aspekata razvoda roditelja. Naime, podaci o djetetovoj percepciji koliko je razvod bio stresan, buran i koliko je odnos roditelja nakon razvoda kvalitetan, nose razne praktične i teorijske implikacije.

Rezultati ovog istraživanja pokazuju da određeni postotak djece doživljava razvod roditelja manje stresnim i manje burnim, a odnos roditelja nakon razvoda kvalitetnijim. Takav nalaz kontradiktoran je praksi. Naime, dulji niz godina razne intervencije, terapije i savjetovanja okretali su se isključivo prema negativnim posljedicama razvoda i pokušavali ih umanjiti, dok su pozitivne posljedice uglavnom zanemarivane. Samim time, praktična korist ovog rada jest da osvijesti stručnjake raznih područja, a osobito one koji se bave djecom u sklopu obrazovnog sustava, kako je vrijeme za neke promjene u radu s djecom razvedenih roditelja. Neka djeca razvod ne doživljavaju kao stresno i burno iskustvo, već kao olakšanje. Dok bi prvima netom nakon razvoda korisnija bila pomoć oko nošenja sa stresom, drugima bi možda više trebalo pomoći da ne zamjeraju roditeljima što su imali loš brak i da nastave održavati dobre odnose i s majkom i s ocem, ako je to ikako moguće. Osim toga, općenito su osobe koje imaju pozitivniji stav prema razvodu sklonije razvesti se, čak i ako su u braku imali probleme koji su bili rješivi. U ovom istraživanju utvrđeno je da djeca koja razvod procjenjuju manje stresnim i burnim imaju pozitivniji stav pa bi njima vjerojatno trebalo pojasniti kako razvod nije jedino rješenje, dok bi djeci koja ga procjenjuju stresnijim i burnijim bilo bolje ukazati na pozitivne strane razvoda.

Deskriptivna analiza podataka pokazuje da se roditelji podjednako rastaju u svim razdobljima djetetove mladosti (Slika 1.), a djeca različite dobi različito razumiju svijet oko sebe i ne reaguju jednako na raspad braka svojih roditelja. Tako, primjerice, djeca predškolske dobi pokazuju regresiju u ponašanju (Runyon i Jackson, 1987/1988), a starija djeca pokazuju više eksternaliziranih problema (Martinčić, 2005). Općenito, nalazi ovog istraživanja upućuju na to da bi pristup djeci razvedenih roditelja trebao biti što više individualan.

Osim ispitivanja djetetove percepcije razvoda, prednost ovog istraživanja je i korištenje dimenzionalnog pristupa privrženosti jer se njime bolje opisuje ljudsku privrženost. Privrženost obitelji do sada je rijetko istraživana, posebice odvojeno za oba roditelja. Iz tog

razloga važno je istaknuti veliku korist nalaza ovog istraživanja u području privrženosti, posebice kada se u obzir uzme podjela djece razvedenih roditelja ovisno o njihovoj procjeni stresnosti, burnosti i kvalitete odnosa roditelja nakon razvoda.

Nalazi o privrženosti majci i ocu također bi mogli biti primijenjeni u praksi, ali ne u radu s djecom razvedenih koliko u radu s roditeljima koji se odluče na razvod. Naime, pokazalo se da sudionici koji razvod svojih roditelja procjenjuju burnijim pokazuju višu razinu anksiozne i izbjegavajuće privrženosti prema oba roditelja. Kada bi se roditeljima pomoglo da što je mirnije moguće okončaju svoj brak, djeca bi razvod vjerojatno percipirala manje burnim, zbog čega bi imala veću šansu ostvariti zdrav odnos s oba roditelja. Osim toga, miran razvod mogao bi dovesti do boljeg odnosa roditelja nakon razvoda, a on se u ovom istraživanju pokazao povezanim s manjom anksioznom privrženošću majci, kao i manjom izbjegavajućom privrženošću prema oba roditelja.

8. ZAKLJUČAK

Cilj ovog istraživanja bio je ispitati djetetovu percepciju nekih aspekata razvoda roditelja kao odrednicu privrženosti majci i ocu te njegovog stava prema razvodu. Postavljene hipoteze uglavnom su potvrđene. Pokazalo se da su osobe koje razvod procjenjuju stresnijim, kao i one koje ga procjenjuju burnijim, više anksiozno privržene ocu te imaju negativniji stav prema razvodu. Osim toga, procjena razvoda burnijim povezana je i s višom anksioznošću prema majci te višim izbjegavanjem obaju roditelja. Viša anksioznost prema majci te više izbjegavanje roditelja povezani su i s procjenom odnosa roditelja nakon razvoda manje kvalitetnim. Prema tome, može se zaključiti da je doživljavanje razvoda izrazito negativnim povezano s manje adaptivnim, nesigurnijim obrascima privrženosti te s negativnijim stavom prema razvodu.

Istraživanja koja se bave problematikom razvoda i njegovih posljedica rijetko su usmjerena na djetetovu procjenu aspekata razvoda. Nalazi ovog istraživanja pokazali su da ne doživljavaju sva djeca razvod jednako. Za neke od njih on predstavlja veći životni stresor, dok je za druge pozitivna promjena. Sve navedeno predstavlja doprinos primijenjenoj psihologiji. Naime, većina terapija koje su namijenjene djeci razvedenih roditelja usmjerena je na ublažavanje negativnih posljedica te samim time zanemarivanje pozitivnih. S obzirom na različito doživljavanje razvoda roditelja, dosadašnja praksa nije optimalna. Nužno je prilagoditi intervenciju pojedincu te se fokusirati na individualne potrebe.

Sve dosad rečeno dovodi u pitanje brojna istraživanja u području razvoda braka, točnije ona koja se bave utjecajem njegovih posljedica na djecu. Naime, većina tih istraživanja uspoređivala je djecu razvedenih roditelja i djecu čiji su roditelji ostali u braku. Iako se razlikovalo djecu čiji su roditelji imali više ili manje kvalitetan brak, nisu se uzimale u obzir moguće razlike u načinu na koji su djeca razvedenih doživjela raspad braka roditelja, već su oni promatrani kao homogena skupina. Budući da je u ovom radu pokazano kako se ona razlikuju po nekim važnim odrednicama, kao što su privrženost roditeljima i stavovi prema razvodu, buduća istraživanja svakako bi trebala uzeti u obzir različit doživljaj razvoda.

9. POPIS LITERATURE

- Ahrons, C.R. (1981). The continuing coparental relationship between divorced spouses. *American Journal of Orthopsychiatry*, 51(3), 415-428.
- Amato, P.R. (2012). The consequences of divorce for adults and children: An update. *Društvena istraživanja*, 23(1), 5-24.
- Amato, P.R., Kane, J.B. i James, S. (2011). Reconsidering the „good divorce“. *Family Relations*, 60, 511-524.
- Amato, P. R. (2010). Research on divorce: Continuing trends and new developments. *Journal of Marriage and Family*, 72, 650-666.
- Amato, P. R. (2001). Children of divorce in the 1990s: An update of the Amato and Keith (1991) meta-analysis. *Journal of Family Psychology*, 15(3), 355-370.
- Amato, P.R. (2000). The consequences of divorce for adults and children. *Journal of Marriage and Family*, 62(3), 1269-1287.
- Amato, P.R. i Booth, A. (1997). *A generation at risk: Growing up in an era of family upheaval*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Amato, P.R. i Rogers, S.J. (1997). A Longitudinal Study of Marital Problems and Subsequent Divorce. *Journal of Marriage and the Family*, 59, 612-624.
- Amato, P.R. (1996). Explaining the intergenerational transmission of divorce. *Journal of Marriage and the Family*, 58, 628-640.
- Amato, P. R. i Keith, B. (1991). Parental divorce and the well-being of children: A meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 110(1), 26-46.
- Baker, A.J.L. i Ben-Ami, N. (2011). To turn a child against a parent is to turn a child against himself: The direct and indirect effects of exposure to parental alienation strategies on self-esteem and well-being. *Journal of Divorce & Remarriage*, 52, 472-489.
- Bartholomew, K. (1990). Adult avoidance of intimacy: An attachment perspective. *Journal of Social and Personal Relationships*, 7, 147-178.

- Berk, L.E. (2008). *Psihologija cjeloživotnog razvoja*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Block, J.H., Block, J. i Gjerde, P.F. (1986). The personality of children prior the divorce: A prospective study. *Child Development*, 57(4), 827-840.
- Bogenschneider, K. (1997). Parental Involvement in Adolescent Schooling: A Proximal Process with Transcontextual Validity. *Journal of Marriage and the Family*, 59, 718-733.
- Bowlby, J. (1969). *Attachment and loss*. Vol. 1, Attachment. New York: Basic Books.
- Bradbury, T. N., i Karney, B. R. (2010). *Intimate Relationships*. New York: W. W. Norton & Company.
- Brajša-Žganec, A., Raboteg-Šarić, Z. i Glavak, R. (2002). Spolne razlike u povezanosti između nekih obiteljskih čimbenika i zlouporabe sredstava ovisnosti u adolescenata. *Društvena istraživanja*, 11(2-3), 335-352.
- Bretherton, I. (1992). The Origins of Attachment Theory: John Bowlby and Mary Ainsworth. *Developmental Psychology*, 28(5), 759-775.
- Buljan Flander, G., Jelić Tuščić, S. i Matešković, D. (2014). Visokokonfliktni razvodi: djeca u središtu sukoba. U: Brajša-Žganec, A., Lopižić, J. i Penezić, Z. (Ur.), *Psihološki aspekti suvremene obitelji, braka i partnerstva* (str. 375-394). Jastrebarsko: Naklada Slap i Hrvatsko psihološko društvo.
- Bumpass, L.L., Martin, T.C. i Sweet, J.A. (1991). The impact of family background and early marital factors on marital disruption. *Journal of Family Issues*, 12(1), 22-42.
- Buchanan, C.M., Maccoby, E.E. i Dornbusch, S.M. (1996). *Adolescents after divorce*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Burgoyne, J., Ormrod, R. i Richards, M. (1987). *Divorce Matters*. Harmondsworth: Penguin Books.
- Chase-Lansdale, P.L., Cherlin, A.J. i Kiernan, K.E. (1995). The long-term effects of parental divorce on the mental health of young adults: A developmental perspective. *Child Development*, 66(6), 1614-1634.

- Colman, A. M. (2003). *A Dictionary of Psychology*. Oxford: Oxford University Press.
- Cui, M., Fincham, F.D. i Durtschi, J.A. (2010). The effect of parental divorce on young adults' romantic relationship dissolution: What makes a difference? *Personal Relationships*, 18(3), 410-426.
- Čavarović-Gabor, B. (2008). Razvod braka roditelja i simptomi traume kod djece. *Ljetopis socijalnog rada* 2008., 15(1), 69-91.
- Čudina-Obradović, M. i Obradović, J. (2006). *Psihologija braka i obitelji*. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga.
- Dacey, J. i Kenney, M. (1994). *Adolescent development*. Madison: Brown & Benchmark.
- Delač, I. (2007). *Stavovi srednjoškolaca prema braku i razvodu s obzirom na cjelovitost obitelji i kvalitetu odnosa među roditeljima*. Neobjavljeni diplomski rad. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
- Demo, D. H. i Ganong, L. H. (1994). Divorce. U: McKenry, P. C. i Price, S. J. (Ur.), *Families and change: coping with stressful events* (str. 197-218). Thousand Oaks: SAGE Publications, Inc.
- Fabricius, W.V. (2003). Slušanje djece razvedenih: Nova saznanja koja se razlikuju od Wallerstein, Lewis i Blakeslee. *Family Relations*, 52(4), 385-396.
- Fabricius, W.V. i Hall, J.A. (2000). Young adults' perspectives on divorce: Living arrangements. *Family Court Review*, 38(4), 446-461.
- Fine, M. A. (2000). Divorce and Single Parenting. U: Hendrick, C. i Hendrick, S. (Ur.), *Close Relationships: A Sourcebook* (str. 140-152). Thousand Oaks: SAGE Publications, Inc.
- Fletcher, G., Simpson, J.A., Campbell, L. i Overall, N. (2013). *The Science of Intimate Relationships*. Chichester: Wiley-Blackwell.
- Grupa autora (2014). *Žene i muškarci u Hrvatskoj 2014*. Zagreb: Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske. <http://www.dzs.hr/>
- Hanson, T.L., McLanahan, S. i Thomson, E. (1996). Double Jeopardy: Parental Conflict and Stepfamily Outcomes for Children. *Journal of Marriage and the Family*, 58, 141-154.

- Hardy, K.R. (1957). Determinants of conformity and attitude change. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 54(3), 289-294.
- Hatemi, P. K., McDermott, R. i Eaves, L. (2015). Genetic and environmental contributions to relationships and divorce attitudes. *Personality and Individual Differences*, 72, 135-140.
- Ivanković, P. (2008). *Privrženost obitelji i partnerima s obzirom na cjelovitost obitelji i kvalitetu roditeljskih odnosa*. Neobjavljeni diplomski rad. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
- Jaffee S. R., Moffitt T. E., Caspi A. i Taylor A. (2003). Life with (Or without) Father: The Benefits of Living with Two Biological Parents Depend on the Father's Antisocial Behavior. *Child Development*, 74(1), 109-126.
- Jay, S., Freisthler, B. i Svare, M.G. (2004). Drinking in Young Adulthood: Is the Stepparent a Risk Factor?. *Journal of Divorce & Remarriage*, 41(3/4), 99-114.
- Kamenov, Ž., Jelić, M. i Lotar Rihtarić, M. (2014). Uloga privrženosti u bliskim odnosima tijekom adolescencije i odrasle dobi. U: Brajša-Žganec, A., Lopižić, J. i Penezić, Z. (Ur.), *Psihološki aspekti suvremene obitelji, braka i partnerstva* (str. 203-238). Jastrebarsko: Naklada Slap i Hrvatsko psihološko društvo.
- Kamenov, Ž. i Jelić, M. (2005). Stability of attachment styles across students' romantic relationships, friendships and family relations. *Review of Psychology*, 12(2), 115 - 123.
- Kamenov, Ž. i Jelić, M. (2003). Validacija instrumenta za mjerenje privrženosti u različitim vrstama bliskih odnosa: Modifikacija Brennanova Inventara iskustava u bliskim vezama. *Suvremena psihologija*, 6(1), 73 – 91.
- Karney, B. R. i Bradbury, T. N. (1995). The Longitudinal Course of Marital Quality and Stability: A Review of Theory, Method, and Research. *Psychological Bulletin*, 118(1), 3-34.

- Kasen, S., Cohen, P., Brook, J.S. i Hartmark, C. (1996). A multiple-risk interaction model: Effects of temperament and divorce on psychiatric disorders in children. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 24(2), 121-150.
- Kerig, P.K. (1998). Moderators and mediators of the effects of interparental conflict on children's adjustment. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 26(3), 199-212.
- Klarin, M. (2006). *Razvoj djece u socijalnom kontekstu: roditelji, vršnjaci, učitelji – kontekst razvoja djeteta*. Jastrebarsko: Naklada Slap i Sveučilište u Zadru.
- Kurdek, L.A. i Berg, B. (1987). Children's beliefs about parental divorce scale: Psychometric characteristics and concurrent validity. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 55(5), 712-718.
- Kurtz, L. (1994). Psychosocial coping resources in elementary school-age children of divorce. *American Journal of Orthopsychiatry*, 64(4), 554-563.
- Lieberman, M., Doyle A.-B. i Markiewicz, D. (1999). Developmental Patterns in Security of Attachment to Mother and Father in Late Childhood and Early Adolescence: Associations with Peer Relations. *Child Development*, 70(1), 202 – 213.
- Martinčić, P. (2005). *Prilagodba djece na razvod roditelja*. Neobjavljeni diplomski rad. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
- Narodne novine (2014). *Obiteljski zakon*. Zagreb: Narodne novine, d.d.
- Norman, G. (2010). Likert scales, levels of measurement and the „laws“ of statistics. *Advances in health sciences education: theory and practice*, 15(5), 625-632.
- Petz, B. (1992). *Psihologijski rječnik*. Zagreb: Prosvjeta.
- Phares, V. i Lum, J.J. (1996). Family demographics of clinically referred children: What we know and what we need to know. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 24(6), 787-801.
- Rajić Stojanović, I. (2009). *Stavovi o braku i razvodu s obzirom na neka demografska obilježja sudionika, odnose u primarnoj obitelji i osobna romantična iskustva*.

- Neobjavljeni diplomski rad. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
- Riggio, H.R. i Weiser, D.A. (2008). Attitudes toward marriage: Embeddedness and outcomes in personal relationships. *Personal Relationships*, 15, 123-140.
- Runyon, N. i Jackson, P. L. (1987/1988). Divorce: Its Impact on Children. *Perspectives in psychiatric care*, 24(3-4), 101-105.
- Sandler, I., Wolchik, S. i Braver, S. (1991). Stability and quality of life events and psychological symptomatology in children of divorce. *American Journal of Community Psychology*, 19(4), 501-520.
- Sheehan, G., Darlington, Y., Noller, P. i Feeney, J. (2004). Children's perceptions of their sibling relationships during parental separation and divorce. *Journal of Divorce & Remarriage*, 41(1/2), 69-94.
- Sobolewski, J.M. i Amato, P.R. (2007). Parents' discord and divorce, parent-child relationships and subjective well-being in early adulthood: Is feeling close to two parents better than feeling close to one? *Social Forces*, 85(3), 1105-1124.
- Strong, B. i Cohen, T.F. (2013). *The Marriage and Family Experience: Intimate Relationships in a Changing Society*. Belmont: Cengage Learning.
- Sullivan, K. T. (2001). Understanding the Relationship Between Religiosity and Marriage: An Investigation of the Immediate and Longitudinal Effects of Religiosity on Newlywed Couples. *Journal of Family Psychology*, 15(4), 610-626.
- Wallerstein, J. S. i Blakeslee, S. (1987/88). Children after divorce: Wounds that don't heal. *Perspectives in psychiatric care*, 24(3-4), 107-113.
- Williams, B. K., Sawyer, S. C. i Wahlstrom, C. M. (2012). *Marriages, Families and Intimate Relationships: A Practical Introduction*. New York: Pearson Education, Inc.
- Woodhead, M., Barnes, P., Miell, D. i Oates, J. (1995). Developmental Perspectives on Emotion. U: Barnes, P. (Ur.), *Personal, Social and Emotional Development of Children* (str. 173). Milton Keynes: The Open University.

10. SAŽETAK

Razvod braka često je istraživani, no dok se istraživači uglavnom bave negativnim posljedicama koje on ima po pojedince i društvo, manje uzimaju u obzir subjektivnu percepciju kvalitete razvoda iz perspektive djeteta razvedenih roditelja. Cilj ovog istraživanja bio je ispitati djetetovu percepciju stresnosti i burnosti razvoda braka roditelja te percepciju kvalitete roditeljskog odnosa nakon razvoda. Zanimalo nas je kakav efekt će ta percepcija imati na djetetovu privrženost majci i ocu te njegov/njezin stav prema razvodu u odrasloj dobi. U istraživanju je sudjelovalo 494 sudionika čiji su roditelji razvedeni. 75.9% sudionika bile su žene, a 24.1% muškarci. Raspon dobi kretao se od 18 do 27 godina, pri čemu se dob u kojoj su sudionici bili kada su im se roditelji razveli kretala u rasponu od 0 do 24 godine. Korišten je *online* upitnik koji se sastojao od pitanja o demografskim podacima, pitanja o karakteristikama razvoda, Skale privrženosti majci i ocu te Skale stavova o razvodu. Karakteristike razvoda promatrane su kroz retrospektivnu procjenu djeteta o stresnosti i burnosti procesa razvoda te procjenu kvalitete odnosa roditelja nakon razvoda braka. Procjene stresnosti i burnosti razvoda u podjednakoj su se mjeri kretale od nimalo stresnog, odnosno burnog do iznimno stresnog, odnosno burnog. Po pitanju kvalitete odnosa roditelja nakon razvoda, procjene su pretežito bile negativne. Muškarci i žene nisu se razlikovali u svojim procjenama stresnosti i burnosti razvoda, odnosno procjeni kvalitete odnosa roditelja nakon razvoda. Osobe koje razvod roditelja procjenjuju stresnijim više su anksiozno privržene ocu i imaju negativniji stav prema razvodu. Osobe koje razvod procjenjuju burnijim nesigurnije su privržene i majci i ocu te također imaju negativniji stav prema razvodu. Pojedinci koji kvalitetu odnosa roditelja nakon razvoda procjenjuju nižom više su anksiozno privrženi majci te su više izbjegavajuće privrženi obama roditeljima. Ovi nalazi ukazuju da bi se angažiranošću okoline s ciljem da se smanji djetetov doživljaj razvoda kao stresnog i burnog procesa te nastojanjem roditelja da unatoč problemima održe što kvalitetniji odnos, mogle smanjiti i negativne posljedice razvoda.

Ključne riječi: privrženost majci, privrženost ocu, stav prema razvodu, dječja percepcija razvoda

11. SUMMARY

Even though the process of divorce has been studied extensively, most of the research focused on negative effects it has on individuals and society as a whole, and ignored the subjective perception of divorce quality from a perspective of children of divorced parents. The goal of this research was to examine the perception of stress created by parental divorce, its turbulence and the quality of parental relationship after divorce. Effects of this perception on child's attachment to both mother and father, as well as on his/hers attitude towards divorce in adulthood, were of particular interest. Research was conducted on 494 participants whose parents are divorced. 75.9% of participants were women, and 24.1% were men. Their age ranged from 18 to 27, while their age at the time of the divorce varied from 0 to 24 years. An online questionnaire consisting of demographic questions, questions about characteristics of divorce, Experiences in Close Relationship Scale for relationships with both mother and father and an Attitudes toward Divorce Scale was used. Characteristics of divorce were assessed through retrospective judgment of stressfulness and turbulence of divorce provided by children, and their judgment of the quality of parental relationship after divorce. Judgements of stressfulness and turbulence of divorce were equally distributed, while judgements of parental relationship after divorce were predominantly negative. There were no significant differences between women and men in their judgment of divorce. People who perceive divorce of their parents to be more stressful are more anxiously attached to their father and have more negative attitude towards divorce. Those who perceive the divorce to be more turbulent are more insecurely attached to both their mother and father, and their attitude towards divorce is also more negative. People who perceive the quality of parental relationship after divorce to be lower are also more anxiously attached to their mother and more avoidant towards both of their parents. These findings imply that making an effort to reduce child's perception of divorce as a stressful and turbulent event, combined with parents' attempt to maintain a quality relationship after the divorce, could lead to less negative effects on children.

Keywords: attachment to mother, attachment to father, attitude towards divorce, child's perception of parental divorce

12. ZAHVALE

Na pruženoj prilici izrade ovog rada u sklopu Katedre za socijalnu psihologiju od srca se zahvaljujemo mentorici dr. sc. Aleksandri Huić. Zahvaljujemo i doc. dr. sc. Margareti Jelić na stručnoj pomoći u području privrženosti.

Iskreno im se zahvaljujemo na svim savjetima, pomoći i strpljenju, nesebičnom dijeljenju svog iskustva s nama prilikom izrade ovog rada, ugodnoj radnoj atmosferi, ljubavi prema socijalnoj psihologiji koju su dijelile s nama, kritičkom čitanju rada i pomoći pri njegovoj finalizaciji.

Također, zahvaljujemo svim sudionicima ovog istraživanja na uloženom vremenu i trudu prilikom ispunjavanja upitnika.

13. ŽIVOTOPISI

Matea Šoštarić

Rođena sam 10. veljače 1995. godine u Zagrebu. Pohađala sam osnovne škole „Medvedgrad“ i „Rudeš“ te V. gimnaziju u Zagrebu. 2008. godine dobila sam DELF certifikat iz znanja francuskog jezika na razini A2. Preddiplomski studij psihologije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu upisala sam 2013. godine. Od rujna 2014. godine volonterka sam u Savjetovalištu „Luka Ritz“ na programu „Subota za učenje“. U veljači 2015. godine sudjelovala sam u organizaciji Tjedna psihologije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, a u travnju 2015. godine održala sam radionicu „Slušam, a ne čujem“ o pogreškama u svakodnevnoj komunikaciji u sklopu Psihofesta. U ak. god. 2014./2015. demonstrator sam na Psihologijskom praktikumu I.

Lucija Šutić

Rođena sam 20. svibnja 1994. godine u Zagrebu. Pohađala sam osnovnu školu „Ivo Andrić“ te I. gimnaziju u Zagrebu. Preddiplomski studij psihologije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu upisala sam 2013. godine. Na prvoj godini studija provela sam istraživanje na temu povezanosti osobina ličnosti i strategija prekida te ga izlagala na skupovima studenata psihologije u Sarajevu i Zagrebu. Osim toga, sudjelovala sam u organizaciji skupa studenata psihologije Psihozij te bila stručni edukator na 3. Znanstvenom pikniku. U veljači 2015. godine sudjelovala sam u organizaciji Tjedna psihologije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, a u travnju 2015. godine održala sam radionicu „Slušam, a ne čujem“ o pogreškama u svakodnevnoj komunikaciji u sklopu Psihofesta. Od studenog 2014. godine volonterka sam u Ambidekster klubu na programu „Korak dalje“ te na programu pružanja pomoći u učenju.

Antonija Vrdoljak

Rođena sam 3. studenog 1994. godine u Osijeku. Pohađala sam osnovnu školu „Tin Ujević“ i III. gimnaziju u Osijeku. 2012. godine dobila sam Cambridge English: Advanced (CAE) certifikat iz znanja engleskog jezika na razini C1. Preddiplomski studij psihologije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu upisala sam 2013. godine. U zimskom semestru ak. god. 2014./2015. bila sam demonstrator na kolegiju Biološka psihologija I, a u ljetnom sam semestru demonstrator na Psihologijskom praktikumu I. U veljači 2015. godine sudjelovala sam u organizaciji Tjedna psihologije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, a u travnju 2015.

godine u sklopu Psihofesta održala sam radionicu „Slušam, a ne čujem“ o pogreškama u svakodnevnoj komunikaciji.